

Kulturhistorisk stedsanalyse av Hov sentrum. Avgrensning kulturmiljø som del av kommunedelplan kulturminner Søndre Land 2018 - 2028

Utkast revidert etter medvirkning i 2016

Søndre Land kommune, avdeling Arealforvaltning 16. november 2018

Innhold

Utkast revidert etter medvirkning i 2016.....	1
Søndre Land kommune, avdeling Arealforvaltning 16. november 2018	1
Bakgrunn	2
DIVE-analyse.....	4
Hov som kultsted i jernalder.	5
Verdsetting av kulturminner - jernalder	8
Hov som middelaldersk kirkested.....	11
Verdsetting av kulturminner – middelaldersk kirkested.....	13
Hovgårdene i historisk tid	15
Verdsetting av kulturminner – Hovgårdene i historisk tid	17
«Hoffsbyen» ca 1850 – 1900	21
Verdsetting av kulturminner – «Hoffsbyen» ca 1850 - 1900	24
Tettsted og stasjonsby i mellomkrigstiden	25
Verdsetting av kulturminner – stasjonsby og tettsted 1900 – 1940/50	29
Hov i etterkrigstiden	36
Verdsetting av kulturminner - etterkrigstiden.....	41
Fylkesvei 34 gjennom sentrum på 80-tallet	44
Verdsetting av kulturminner – veifar som sammensatt kulturmiljø.....	51
Oppsummering verneverdi Hov	51
Verneverdig liste Hov sentrum, område 104 i kulturminneplanen	54
Aktivering	56
Litteratur	57

Bakgrunn

Søndre Land kommune utarbeider kommunedelplan kulturminner innen utgangen av 2018. Planen prioriterer kulturminner fra «nyere tid» (yngre enn 1537). Med utgangspunkt i 1809 SEFRAK-registrerte bygninger, i noen grad også levninger og kulturlandskap, er det per november 2018 forslag til 92 kulturmiljøer i kommunens kulturminneplan 2018 - 2028. Disse sendes på høring for medvirkning til grunneierne i løpet av høsten 2018/våren 2019. Intensjonen er at kulturminneplanen i hovedsak skal inneholde kulturmiljøer der eierne er positive til at nettopp deres «objekt» er med. Antall og hvilke kulturmiljøer som inngår i sluttdokumentet, som sendes på formell høring iht. PBL, avhenger således av videre prosess.

Med kulturmiljø menes områder hvor kulturminner inngår som del av en større helhet eller sammenheng. De 92 kulturmiljøene i Søndre Land varierer i kompleksitet, men flertallet består av «få» objekter med begrenset utbredelse, de er enkle å avgrense eller forstå. Det vil si tun i form av gårder, husmannsplasser, småbruk eller setre, skogshusvær, teknisk/industrielle kulturminner, kirker/kirkesteder, krigsminner, tingsteder, kulturminner knyttet til kjent person eller sted for hendelse, skoler, villaer og kulturlandskap.

Noen av kulturmiljøene er store slik som Lomsdalsvassdraget og Dokkadeltaet, eller svært komplekst sammensatt slik som det teknisk/industrielle kulturmiljøet Holmen/Fall og tettstedene Odnos og Hov.

Tettstedene i kommunen, definert som Hov, Odnos og Holmen/Fall var forhåndsdefinert som utvalgte kulturmiljøer i planprogrammet for kommunedelplanen. I arbeidet med planen så en snart at disse består av mange kulturminner og at sammensetningen er kompleks. I disse tilfellene er det nødvendig å foreta mer omfattende analyse for å definere kulturmiljøet.

Mange påbegynte planprosesser i Hov sentrum i 2015 er årsak til at vi valgte å utarbeide en kulturhistorisk stedsanalyse av dette tettstedet først. Fladsrud ble sanert høsten 2015 og gjenbruk av tomte midt i sentrum med den gamle Fladsrudbutikken fra 1871 er en stor diskusjon. Idè Skeidar kjøpte lokalene til tidligere Hov - Dokka møbel («Møbl'n») som sentrallager i 2015. En eventuell utvidelse av sentrallageret berører innrammingen av tettstedet omgitt av åkervidder og storgårdenes tun som en vel definert krans. Delvis samme problemstilling gjelder utvikling av boligfelt på Grettejordet nord for Grette gård. I Hov nord vil fornyelse av Hovli aldershem påvirke gjenværende bebyggelse på småbrukene med den spesielle teigdelingen fra 1914. Her ligger for øvrig flere verneverdige bygninger fra etterkrigstiden.

Hov sentrum er en brokete helhet sammensatt av varierte kulturminner over lang tid. Den kulturhistoriske stedsanalysen vil i belyse historiske sammenhenger i Hov og derigjennom rette fokus på eksisterende verdier og hvilke kvaliteter som bør bevares og utvikles videre.

Riksantikvarens hjemmesider inneholder sjekkliste for stedsanalyser med henvisning til relevante veiledere, jf. <http://www.riksantikvaren.no/Tema/Byer-og-steder/Nettsted-for-tettsted-Stedsanalyse/Stedsanalyse-sjekkliste> Der fremgår det at stedsanalyser er forskjellig avhengig av utgangspunkt. Stedsanalysen av Hov sentrum er primært betinget av forståelsen av kulturmiljø i arbeidet med kommunedelplanen. SEFRAX-databasen inneholder kulturminner eldre enn år 1900. Årstallet 1900 er en utdatert registreringsinstruks og få bygninger er eldre i Hov sentrum. Verneverdige bygninger i sentrum ble derfor registrert uavhengig av alder i et forutgående prosjekt i 2014 ved bygningsvernrådgiver Dag Lindbråten, Randsfjordmuseene AS. Lindbråten har for øvrig bistått verdsettingen av kulturminner og gitt råd til innholdet i dokumentet.

Analysen nytter primærkilder som foto, flybilder og kart som grunnlag for selvstendig tolkning. Flere relevante primærkilder er ikke nyttet grunnet begrensede ressurser. Det gjelder for eksempel kommunens arkiv som er overført til Opplandsarkivet. Skriftlige kilder er hovedsakelig tolkning av sekundærkilder, jf. litteraturlista. Her fremheves spesielt lærer Torolv Markussens upubliserte manus «Små glimt fra Søndre Lands historie» på 91 sider fra 1962. Markussen ble født i 1893 og vokste opp som sønn av en lærer i tettstedet, før han selv ble lærer. Hans beretning er myter og fakta om Hov opplevd fra innsiden. Flere lokale ressurspersoner deltok med innspill og opplysninger ved feltregistreringen i 2014 der Finn Øksne fremheves spesielt.

Den kulturhistoriske stedsanalysen av Hov er utarbeidet av kulturminneplanlegger (arkeolog) Lars Erik Narmo v/avdeling Arealforvaltning i Søndre Land kommune. Arbeidsgruppa for kommunedelplan kulturminner i Søndre Land har gitt innspill til stedsanalysen. Arbeidsgruppa er sammensatt av kulturvernrådgiver Dag Lindbråten fra Randsfjordmuseene AS og kommunalt ansatte ressurspersoner (leder arealavdelingen, kultursjef, samfunnsplanlegger, kommuneplanlegger, jordbruksansvarlig og leder for Oppturprosjektet). Pensjonert rådmann Odd Kåre Olsbys erindringer over en kaffekopp er hovedkilde til kapittelet om fylkesvei 34 gjennom sentrum. Ellers har skogbrukssjef Einar Struksnes bidratt med synspunkter ved kaffekokeren i gangen på Arealforvaltningen gjennom hele prosessen.

DIVE-analyse

I Riksantikvarens sjekkliste vises det til at stedsanalyser må balansere ambisjonsnivå og ressursituasjon. Ressursbruken i denne sammenheng inngår som en del av arbeidet med kulturminneplanen og analysen har vært mer tidkrevende enn antatt. Stedets utviklingstrekk er kjent i ulike sammenhenger, men det fantes ingen samlet fremstilling av dette. Den forutgående registreringen av tettstedet i 2014 forelå kun som feltnotater og foto. Foreliggende kulturhistoriske stedsanalyse av Hov sentrum er «lavkost», men vurderes som tilstrekkelig og «god nok».

DIVE-analyse er utviklet av Riksantikvaren for å omdanne kulturhistorisk informasjon til funksjonell kunnskap som et verktøy i endringsprosesser, jf. <http://www.riksantikvaren.no/Tema/Byer-og-steder/Kulturhistorisk-stedsanalyse-DIVE-analyse> Riksantikvaren veileder i DIVE fra 2009 bruker hverken begrepet GIS (geografiske informasjonssystemer) eller kommunedelplan kulturminner. Det vil si vesentlige verktøy i kulturminneforvaltningen de siste 15 årene og særlig etter at ny PBL forelå i 2010. I veilederens innledning fremgår det at DIVE ikke er en metode i tradisjonell forstand, men et hjelpemiddel for å sortere, drøfte og bearbeide informasjon i plan- og stedsutviklingsprosesser, kulturmiljøanalyser med mer. DIVE-analyser er forskjellige, men et fellestrekk er at de forsøker å forstå prosessene ved studie av «kulturhistoriske lag» i stedenes utvikling.

DIVE er kort for en arbeidsprosess bestående av **Describe** (= beskrive), **Interpret** (=tolke), **Validate** (=verdisette) og **Enable** (=aktivere). Den kulturhistoriske stedsanalysen av Hov sentrum reduseres til følgende konkrete problemstillinger:

Describe	Beskrive	Hov tettsteds karakter, opprinnelse og utvikling over tid.
Interpret	Tolke	Hvilke prosesser har påvirket tettstedet.
Validate	Verdisette	Spesielle verdier i tettstedet.
Enable	Aktivere	Tettstedets videre utvikling.

Kulturhistoriske stedsanalyser med DIVE-metoden presenteres gjerne som skjematiske tidsvinduer der inndelingen representerer karakteristiske prosesser (tid og rom matriser). Dette er oversiktlig for å tegne endringer i stedet, men utilstrekkelig som forståelse av dynamiske prosesser. Sagt med en sosialantropologisk metafor beskriver DIVE-analyser «lett» stadier som fisk og krabbe, men dårligere hvordan fisken forvandles til ei krabbe. Sistnevnte krever forståelse som diskusjon og tolkning. Tolkninger er ikke verdinøytrale eller objektive, men de kan være intersubjektive. Det vil si tolkninger etablert som en diskutert «enighet» blant flere.

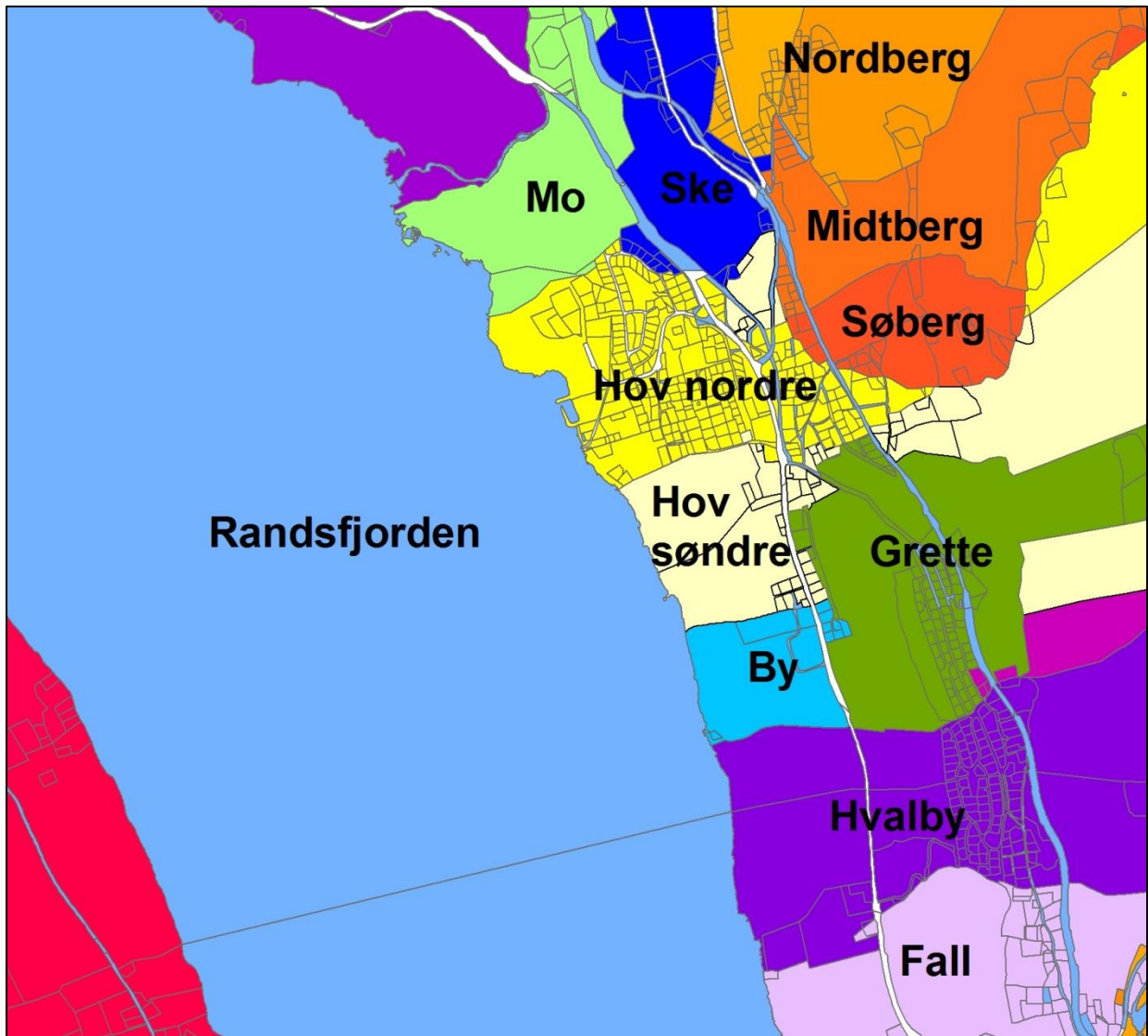
Verdisettingen i analysen tar utgangspunkt i Riksantikvarens opplegg for verdisetting og verdivekting av kulturminner, jf. <http://www.riksantikvaren.no/Prosjekter/Kulturminne-i-kommunen-KIK/Slik-kan-du-gaa-fram/Plandokumentet/Verdisetting-og-verdivekting> Vurderingene er komplekse med utgangspunkt i kunnskaps, opplevelses og bruksverdier, noen generelle egenskaper og sammenligning med den øvrige kulturminnebestanden.

I det videre presenteres beskrivende og tolkende del sammen fordelt på de ulike tidsvinduene. Verdisettingen av tettstedet vurderes som underkapittel i hvert tidsvindu. Aktiveringen summeres i sluttkapitlet. Den kulturhistoriske stedsanalysen inngår som underlag for utvalgte kulturmiljøer i kommunedelplan kulturminner i Søndre Land. Grunnlaget er eksponert for medvirkning i 2016 der kom inn 19 merknader (skriftlige og muntlige). Merknadene er innarbeidet i foreliggende versjon av stedsanalysen november 2018. Målet med arbeidet er å etablere forutsigbare kulturminner gjennom kommunedelplanen som grunnlag for kommunestyret og formannskapetets politikk og beslutninger om bruk og vern, samt delegering av myndighet for saksbehandling til kommunens administrasjon. Det kan også bemerkes at prioriterte kulturmiljøer i kommunalt vedtatt kulturminneplan vil bli prioritert ved søknad om tilskudd til istandsetting, vedlikehold og rehabilitering fra Norsk kulturminnefond.

Hov som kultsted i jernalder.

Hov sentrum ligger på matrikkelgårdene Hov og Grette (Hov søndre Gnr 61, Hov nordre Gnr 60 og Grette Gnr 59). Gårdsnavnet Hov betegner en førkristen kultplass der hovet var en separat bygning eller et rom i høvdingens langhus i eldre jernalder (romertid/folkevandringstid ca. år 0 – 600 e.Kr.). Få arkeologiske belegg for hovet som separat bygning gjør denne tolkningen mindre sannsynlig. Hallbygninger er derimot vanlig på jernalderens maktsentra i Skandinavia og disse ble trolig omtalt som hov. Det 84 meter lange stolpebygde langhuset på Borg i Lofoten er beste eksempel på dette i Norge. Langhus med boligdel og fjøsdel under samme tak var vanlige gårdshus i jernalderen. Noen hus, slik som langhuset i Lofoten, har et stort seremonielt rom mellom boligdelen og fjøset. Disse rommene kalles haller og husene hallbygninger. Hallen på Borg er 112 m² med et 7 meter langt ildsted i den ene delen av rommet. Sagaene beskriver blot og verdslig maktutøvelse i hallene der høgsetet stod midt på langveggen. Under høgsetestolpen på Borg har man også funnet såkalte gullgubber, dvs. fingerneggelstore gullblikk med avbildning av hellige bryllup. Dette viser til høvdingens guddommelige opphav og tilsvarende gullgubber er for eksempel funnet ved utgravinger ved Hov kirke på Vingrom. Høvdingenes maktsentra har en standardisert geografi og det er stor sannsynlighet for at det lå en hall i Hov i Land, et eller annet sted på det langstrakte høydedraget nær kirkestedet fra middelalderen, jf. figur 2.

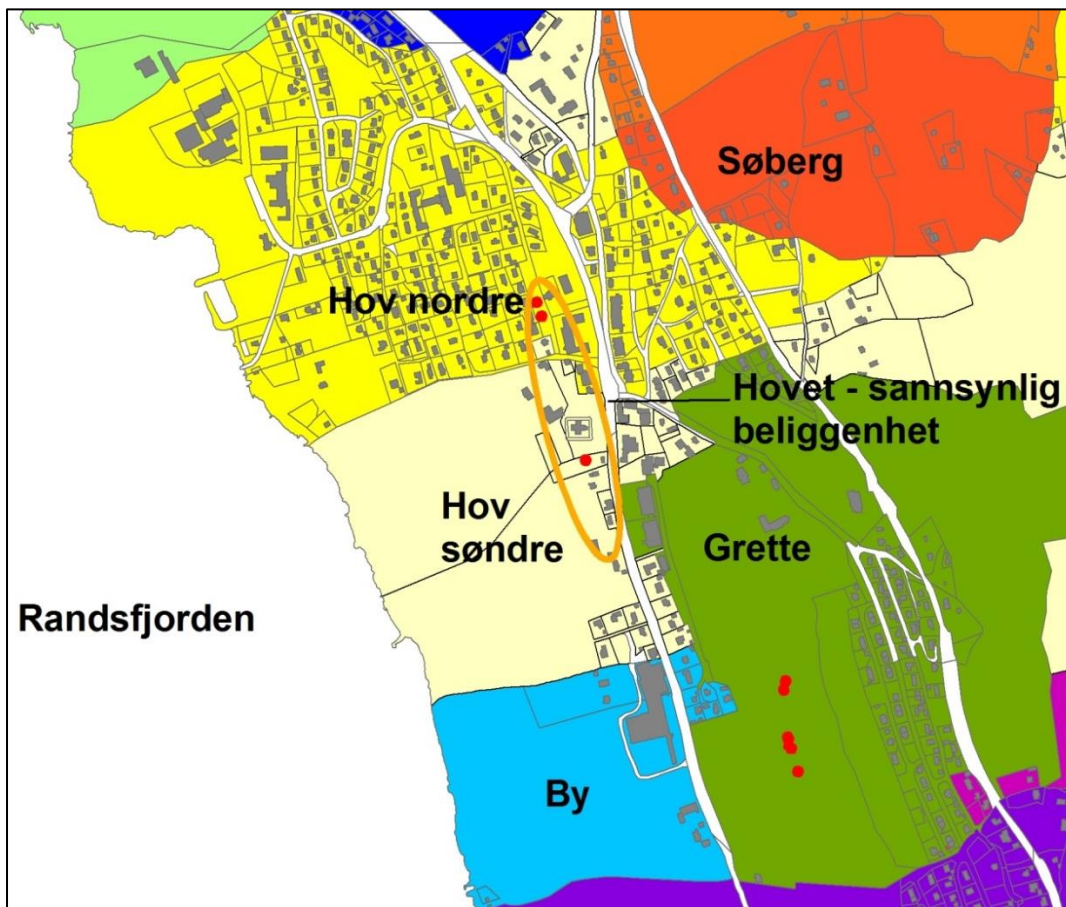
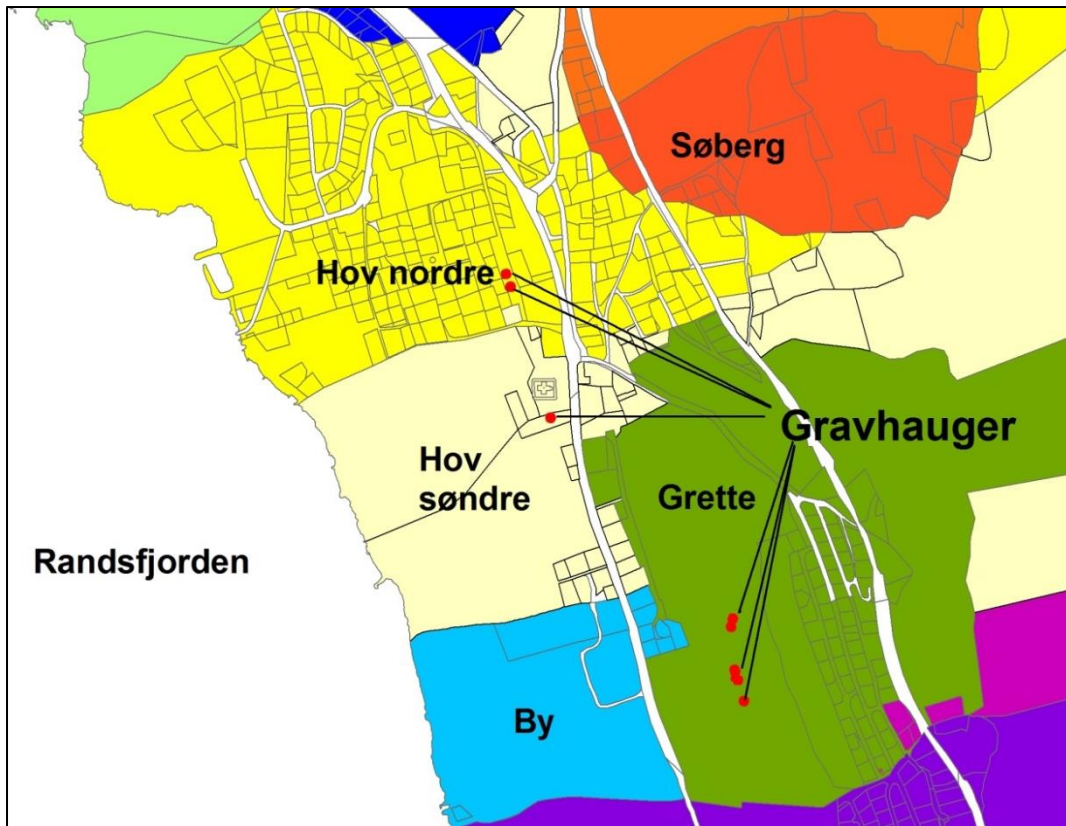
I middelalderen nevnes landskapene Land, Sinnene og Torpa flere ganger som en sammenhørende enhet. Land betegnet opprinnelig landet langs Randsfjorden mellom Hadeland og Sinnene, et område som svarer til dagens utbredelse av Søndre Land kommune. I de tidligste skriftlige kildene fra middelalderen nevnes Hov i Fryal som rette stemneby i Land og rettsfunksjonen er kanskje videreføring av et tidligere politisk og religiøst sentralsted i jernalder. Hov som økonomisk sentrum i jernalderen indikeres av det helhetlige kulturmiljøet. Landet langs Randsfjorden er karakteristisk med matrikkelgårdene på rad som ei rekke, henholdsvis kun ei rekke både på øst- og vestsida av

Figur 1 Grensen til Hovgårdene og omkringliggende gårder ble trolig etablert i eldre jernalder. Hov var to gårder på 1600-tallet, mens Berg (naturbetegnende navn i bestemt form) var en gård på 1400-tallet. Gårdsnavnet By betyr «gården, der Hvalby betegner «hvalpen av gården». Navnene viser at gårddelingen skjedde allerede i jernalderen. Logikken i gårdsgrensene på kartet indikerer for øvrig at Hov og Grette trolig er fradelt fra By. Grette betyr «grav i englandet», der etterleddet e = –vin med norrøn betydning england, dateres til eldre jernalder.

fjorden. Mønsteret brytes i Hov der åkerlandet vider seg ut til to rekker med gårder langs fjorden. To eller flere gårdrekker langs fjorden fortsetter for øvrig nord for elva Lausa med Nerlaus nede ved fjorden og Lausgarda i lisiden ovenfor. Nedre gårdrekke i Hov består av Fall, By, Hvalby, Hov, Ske og Mo. Øvre gårdrekke, over Hov og Ske, består av Grette og Berg. Et annet forhold som er spesielt er at de nevnte gårdene trolig hadde beiter eller åkerland på motsatt side av Randsfjorden i jernalderen. Dette er egne gårder i dag (Ske = Skeslien, Hov = Hovslien, By (Byr) = Bjørlien)

Arkeologiske funn viser at det ble drevet jordbruk på morenejorda i fjordliene ved Hov allerede i bronsealderen (1800 – 500 f.Kr). Det eldste jordbruket var trolig et såkalt busktrede der vegetasjonen ble brent og åkrene flyttet etter hvert som jorda ble utpint. Navnegårder og faste åkre ble etablert i eldre jernalder. Hov og nabogården Ske utgjorde trolig et religiøst sentrum med

Figur 2 Gravhauger i Hov (over) og markering av område der en kan forvente funn av høvdingens hall i jernalder (under).

forskjellige funksjon i den tidlige gårdsetableringen. Blot i hovet, av indoeuropeisk «behle» som betyr å styrke, er godt opplyst i skriftlige kilder. Førkristen religionsutøvelse på Ske er derimot mer uvisst. Ske (Schee) er avledet av norrønt skeið som betyr «skille». Mange forskere forklarer navnet som hesteskeid, kappridningsbane eller sted for kamp mellom hingster og/eller andre aktiviteter som kan kobles til hestens betydning i førkristen kult. Blant annet bruk av hest i spådomsriter. Skeidgårdene i Norge ligger sentralt i bygdene og gjerne nær gårder med gudenavn eller andre navn som viser til førkristen kult, slik som Hov. Kombinasjonen av Hov og Ske som nærliggende sentralgårder finnes flere steder i Skandinavia og det er ikke tilfeldig. Derimot er det uvisst om forholdet gjelder ulike aspekter av samtidig kultutøvelse eller om det speiler endring fra skeidet som egalitær fruktbarhetskult (mellom likemenn) i det fri i eldre jernalder (500 f. Kr. – 600 e.Kr.) til blot i høvdingens hov som del av en hierarkisk organisert kult med vekt på krigerguder i yngre jernalder (600 – 1000 e.Kr.).

Verdsetting av kulturminner - jernalder

Målrattede undersøkelser kan gi mer kunnskap om prosessene som virket på formasjonen av stedet i en tidlig fase. Arkeologiske undersøkelser utført av Oppland fylkeskommune på Hovsbakken sør for våingshuset på Nordgarden påviste ingen aktivitet i forhistorisk tid (registrering utført i forbindelse med reguleringsplan for Hov sentrum, vedtatt i 2014). Det tyder på at jernalderens maktsenter trolig lå lenger sør, nærmere dagens kirkested.

Figur 3 Kokstein er registrert som et automatisk fredet kulturminne sør for Oppistua i 2016.

Da utkast til den kulturhistoriske stedsanalysen (versjon 1. april 2016) var sendt eierne til medvirkning ble det påvist kokstein (gloheit stein som har sprukket som følge av oppvarming av vann) og kull flere steder sør for toppen av krysset Hovsbakken – Stabbursbakken. Utbredelsen av området er utilstrekkelig avgrenset, men bosetningslaget er særlig tydelig i skråningen mot Fladsrudtomta ved Oppistua, jf. figur 3. Observasjonene tilsvarer den delen av fellestunet der

boligene lå i historisk tid. Området ble registrert av Kulturarvenheten som et automatisk fredet kulturminne i 2016 (Id 219357 i Askeladden). Kulturlaget er ikke undersøkt nærmere, men topografien tilsier at det er en tykk mødding, en gårdshaug? Fremtidige undersøkelser må avklare om det eventuelt finnes spor etter høvdingens hall mot bunnen av dette kulturlaget.

Det eksisterer 8 gravhauger med tilknytting til Hov sentrum som levninger av det av det førkristne kultstedet, jf. figur 2. Fem gravhauger på Grette, en gravhaug på kirkegården og to gravhauger ved veien bak Rådhuset (Hovsbakken). Gravhaugene er automatisk fredete kulturminner iht. Kulturminneloven.

Gravhauger var forbeholdt døde med kraft i det forhistoriske ættesamfunnet og studier av gravfelt viser at knapt en person ble hauglagt per generasjon. Haugmonumentene speiler derfor mest en forfedrekult der man tilba den dødes kraft med ulike ritualer for lykke, fred, årsvekst, klarsyn etc. Minnet om den døde er en vesentlig del av ritualene og dette er trolig en årsak til at gravhauger oftest ligger med tilknytning til ferdsel på land eller vann, gjerne i viktige kryss. Det er derfor påfallende at gravhaugene med tilknytning til Hov ligger på rekke med tilknytning til Bergenske hovedvei fra slutten av 1700-tallet. Det er veldig tydelig når det gjelder den store gravhaugen på kirkegården og de to gravhaugene på Hovsbakken. Når det gjelder de fem gravhaugene på Grette viser kartet at disse ligger i lia rett opp for By gård. Disse gravminnene har trolig sammenheng med jernaldertunet på By før denne gården ble delt. Det er relativt stor avstand mellom gravhaugene og Bergenske hovedvei forbi tunet på By. Det er derfor interessant at brukeren på Nordre Hvalby opplyser at veifaret «Kongeveien» lå høyere opp i lia før Bergenske hovedvei ble bygget. De fem gravhaugene på rekke på Grette avspeiler derfor trolig en eldre trasè av samme ferdselsvei. En utgravd gravhaug med flotte funn fra vikingtid er for øvrig knyttet til Grettegutua. Gravhaugene i Hov er således 1000 – 2000 år gamle spor etter veifar som viktige strukturer i formasjonen av tettstedet frem mot vår tid. Disse veifarene «eksisterer» fortsatt, men ting er lagt til etter hvert og en må derfor ha et historisk blikk for å se dem i sentrum.

Den største gravhaugen i Hov ligger innenfor dagens kirkegård i dag, men det er resultat av utvidelser på 1900-tallet. Haugen måler ca 20 meter i diameter, 2,5 m høy og den er således blant de største gravhaugene i Land i dag. Dateringen av haugen er usikker, men tilsvarende enkeltliggende toppede gravhauger med stor diameter markerer maktsentra i Land fra yngre jernalder. Samlinger av flere vide, flate hauger er derimot vanlig i eldre jernalder. Det fremgår blant annet av studier i Østsinni, der miljøet omkring det middelalderske kirkestedet på Garder har mange paralleller til Hov. Den store gravhaugen ved Hov kirke markerer trolig konsolidering av et maktsenter i yngre jernalder, men det er behov for mer empirisk materiale (arkeologiske funn) for å slå dette fast.

Figur 4 En av to gravhauger langs Bergenske hovedvei ved «røykeplassen» bak rådhuset. Foto Lars Erik Narmo.

Figur 5 Gravhaugen på kirkegården er ca 20 meter i diameter og 2,5 meter høy. Dette er en av de største gravhaugene i Land og markerer trolig konsolideringen av et maktsenter i yngre jernalder. Gravhaugen ligger rett vest for Bergenske hovedvei og haugen har trolig hatt tilknytning til ferdsel i forhistorisk tid. Foto Lars Erik Narmo.

Hov som middelaldersk kirkested

Kristningsprosessen i Land er ikke omtalt i skriftlige kilder, men trolig var religionsskiftet her som ellers i Norge en prosess fra 900-tallet og frem mot midten av 1000-tallet. Hov kirke nevnes første gang i 1328 ved bokføring av tiende fra «Ecclesia beati Andree de Hof» (Hellige Andreas kirke i Hov). Fluberg var hovedkirken i Land prestegjeld med utbredelse fra Horn i sør til Hugulia i nord og Biskop Jens Nilssøn beskriver Hov kirke som annekskirke i 1594. Hov kirkesogn nevnes første gang i 1371 i forbindelse med et rettsdokument der det fremgår at Askvik søndre «...ligher j Hofssokn j Fryale j Lande» (DN I,314). Hov i Fryal nevnes også i 1425 (DN III, 485). I 1426 fremgår det for øvrig at «a Hofue a rettom stemneby i Lande» (DN II, 576). Dokumentene viser Hov kirkested som sentrum for flere funksjoner. Fryal betegner trolig en førkristen administrativ enhet, kanskje avgrensningen der hovet var sentrum. Sogneinndelingen i Norge skriver seg fra middelalderen og betegnelsen Hov sogn er derfor neppe eldre enn 1100-tallet. Hov som rette stemneby i Land viser til kirkestedet som tingsted i seinmiddelalderen. Benevnelsen Land er i denne sammenheng landet langs fjorden mellom Hadeland og Sinnene. Det vil si fra Horn til øvre del av Dokkadeltaet. Kirkestedets funksjon som tingsted er for øvrig tydelig i landkommisjonen fra 1661 der både nordre og søndre Hov eies av Opplandske lagstol (brukerne på Hov var leilendinger og ble selveiere i 1802).

At nettopp Hov ble kirkested kan skyldes flere forhold. I pavekirkens misjonsarbeid i Europa gjenbrakte man systematisk hedenske helligsteder med kristent innhold. Imidlertid ble bare et utvalg førkristne helligsteder brukt som kirkesteder. At Hov ble kirkested, fremfor Njords åker på Vestsida (Nordråk) etc., skyldes derfor trolig samtidige maktforhold. Høvdingene og småkongenes maktgrunnlag var legitimert av ættetavler tilbake et guddommelig opphav. Kristningsprosessen var del av en begynnende statsdannelse der kongemakten konsekvent fjernet «forn siðr» (gammel skikk) for å nøytralisere maktgrunnlaget til lokale og regionale ledere. Kongen konfiskerte godset til høvdinger som ikke underkastet seg og mange av disse gårdene ble gitt som gods til kirken. Det tidligere maktsentret på Hov kan således ha blitt kirkested som konfiskert gods. En annen forklaring er at kongemaktens stormenn bygget de første kirkene på sine setegårder. Hva som skjedde i Hov er uvisst. Hov-gårdene som leilendingsgårder under Opplandske lagstol er imidlertid en spinkel ledetråd fordi det rimeligvis betyr at disse gårdene var krongods før denne rettsinstitusjonen ble innført. Det vil si før 1426 da Hov første gang nevnes som rette stemneby i Land. Hov som høvdingsete i jernalderen og krongods i middelalderen indikerer derfor at gården ble konfiskert i forbindelse med kristningsprosess/statsdannelse omkring 1000-tallet.

Det finnes ingen opplysninger om den eldste kirken på kirkestedet utover at en gammel kirke ble revet i 1648 da en ny ble bekostet av Guttorm Tordsen Bratt på Øystad i Lausgarda i 1649. Reparasjonsarbeider i 1615/16 nevner imidlertid at det ble bygget ny svalgang på kirkens sørside. I 1626/27 fremgår det for øvrig at taket var dekket med spon. Fordi det knapt ble bygget kirker etter svartedauden tyder disse opplysningene på at kirkebygget før 1648 var ei stavkirke fra høymiddelalderen. Kirkebygget fra perioden 1649 – 1780 er heller ikke beskrevet, men dette var rimeligvis ei tømmerkirke. En kistemur under gulvet til eksisterende kirke, reist som korskirke i 1781, viser at kirken fra 1649 var mindre. Ved undersøkelse av kirkesteder i Norge påvises oftest eldste kirke som såkalte stolpekirker med jordgravde stolper fra 1000-tallet. Generelt avløses disse av stavkirker på 1100-tallet. Det ble funnet kull i grunnen da man ryddet tomte til eksisterende kirke i 1781. Det er spekulert på om det skriver seg fra ei nedbrent kirke eller et hov på stedet.

Figur 6 Hov kirke fra 1781 slik den så ut før moderniseringen i 1871. De overbygde porthusene i kirkegårdsmuren fra 1781 ble revet ved moderniseringen i 1871. Bygningene er en del av klyngetunet i Hov med Oppistuen lengst til høyre på bildet. Fra jubileumsboka.

Figur 7 Hov kirke ved gjenåpningen i 1871. Den store bygningen i bakgrunnen er trolig Hov meieri som ble flyttet til Nymoen i 1915. Fra jubileumsboka.

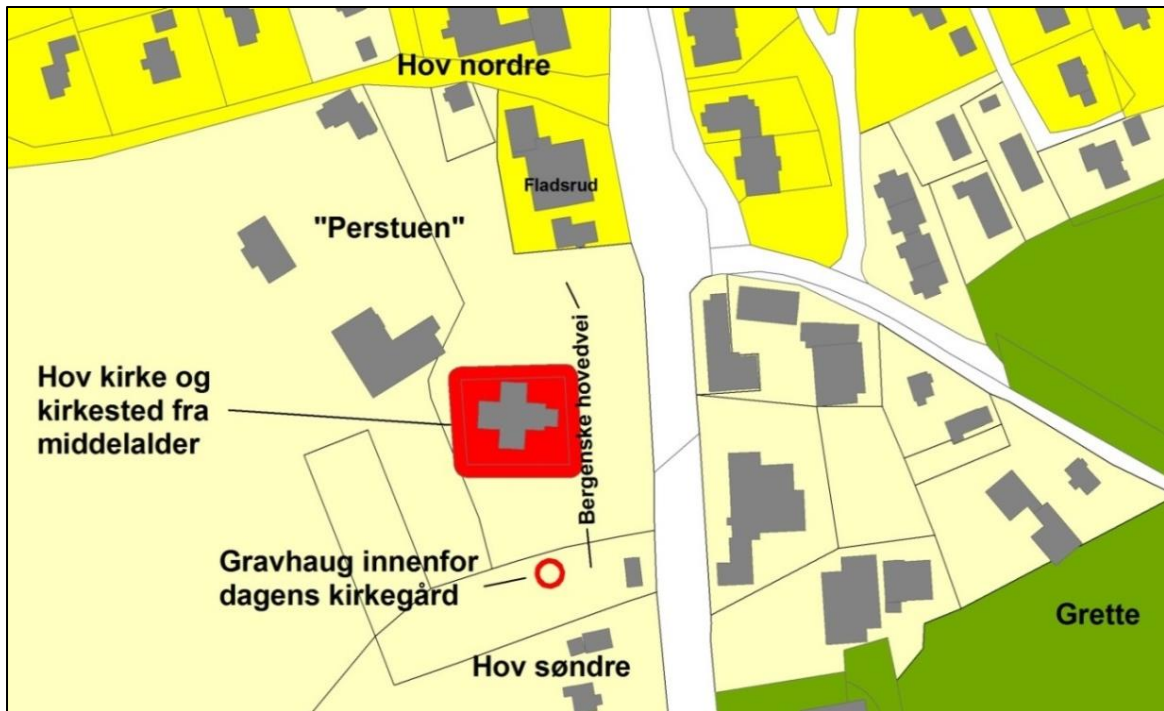
Figur 8 Hov kirkested 1950. Kirkegården fra 1781 svarer omlag til vegetasjonsbeltet omkring kirken på bildet, men. kirkegården fra middelalder er mindre, jf. kart figur 8. Foto Digitalt Museum/Lands Museum.

Den nye kirken ble modernisert i 1871. Eksteriøret ble vesentlig endret der et lavt tårn ble erstattet av dagens høye tårn. Sakristiet ble for øvrig flyttet/utvidet og vinduene ble gjort høyere. Interiørmessige endringer fra denne moderniseringen ble for øvrig forsøkt tilbakeført ved restaureringen til kirkens 200-års jubileum i 1981.

Verdsetting av kulturminner – middelaldersk kirkested

Kirken har, så langt en vet, ligget på samme siden kirkestedet ble etablert i middelalderen. Den opprinnelige kirkegården er vesentlig utvidet på 18- og 1900-tallet, blant annet ved omlegging av riksveien lenger øst for opprinnelige kirkegård i 1916. Bergenske hovedvei, der traseen gjennom Land ble bygget i perioden 1792 - 1813, fulgte den opprinnelige kirkegårdsmur og her finnes fortsatt jernringer for tjoring av hest.

Den gamle kirkegårdsmuren er eldre enn kirken fra 1781 og avgrensar det middelalderske kirkestedet. Hov kirke er yngre enn 1650 og er derfor ikke fredet ved lov, men kirkebygget og kirkens nærmiljø er likevel underlagt restriksjoner av Riksantikvaren som ei såkalt listeført kirke. Fordi den opprinnelige kirkegården etter all sannsynlighet er eldre enn reformasjonen (1537) er den registrert som et automatisk fredet kulturminne i henhold til Kulturminneloven. Fredningen omfatter også en sikringssone på 5 meter utenfor kirkegårdens avgrensning, jf. kart figur 9. Kirkegården er eneste bevarte synlige levning i Hov fra middelalderen.

Figur 9 Hov kirkested i middelalderen iht. Askeladden (Riksantikvarens database for automatisk fredete kulturminner). Merk at avgrensningen også omfatter en 5 meters sikringssone.

Figur 10 Bergenske hovedvei fra slutten av 1700-tallet ble bygget etter det franske prinsipp med rette linjer gjennom landskapet. Veg gikk langs kirkegårdsmuren på bildet. Kirkegården ble utvidet da veien ble flyttet øst for kirkestedet i 1916. Utvidelsen av kirkegården var et jorde tilhørende Hov søndre. Foto Dag Lindbråten.

Hovgårdene i historisk tid

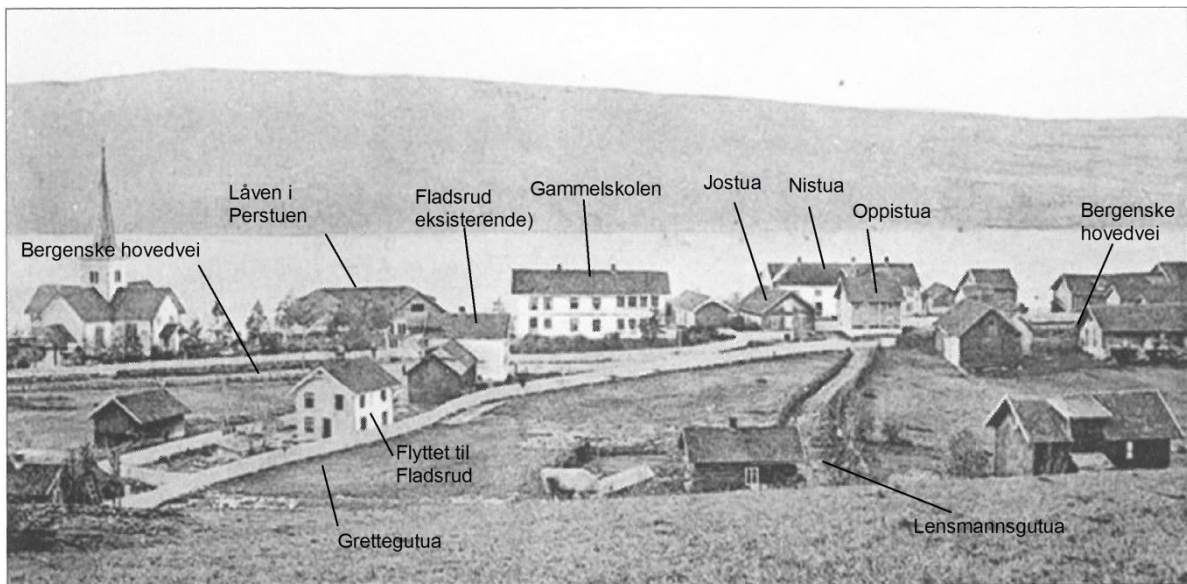
Hov gård nevnes første gang i gjengjerdsmanntallet fra 1528 med oppsitterne Elling og Eivind Hoff. Gården var delt i to bruk i middelalderen og ble delt ytterligere på 1700-tallet. Enkelthetene i dette fremgår i bygdeboka, men fremstillingen er noe forvirrende. I Landkommisjonen 1661 er gården nevnt som Nordre og Søndre Hov eid av Opplandske lagstol. Godset ble trolig gitt av kongen ved opprettelsen av rettsinstitusjonen (før 1426). Et annet forhold som underbygger at Hov var krongods i middelalderen er at Gudmund Hoff, en av to brukere på Hov i 1616, også bruker ødegården Vasslien. Ødegården som hører til Hov er krongods. Derimot var Haraldsrud, som lå under den andre Hovgården på denne tiden, kirkegods. Det er rimelig å tolke disse forholdene slik at en mindre del av Hov krongods (Haraldsrud) ble gitt til kirken ved opprettelsen av kirkestedet engang i tidlig middelalder. Resterende del av krongodset, med unntak av Vasslien, ble trolig gitt til lagstolen da stemnestedet ble opprettet i seinmiddelalderen. Hov var således flere leilendingsbruk før godset til Opplandske lagstol ble avhendet i 1802.

Opprinnelige Hov nordre og søndre må ikke forveksles med dagens lokalisering av tunene nord og sør for kirken. Hov var to bruk på 1600-tallet, men tre bruk tidlig på 1700-tallet. Gårddelingen er noe uklar i bygdeboka, men matrikkelen viser en bruker på Hov nordre og to brukere på Hov søndre i 1723. I gårdmantallet fra 1782 fremgår det at Hov nordre var delt i to bruk. Hov var således fire gårdsbruk før leilendingene ble selveiere i 1802.

I ulike sekundærkilder er de fire gårdene omtalt som Hov øvre, midtre, nedre, nordre, søndre, Perstugun, Nistugun, Opistugun, og Jostugun etc. Det noe uklart hvilken gård som ligger hvor, men endringen over tid kan forenklet oppsummeres med utgangspunkt i at Hov nordre og søndre opprinnelig var samlet som et fellestun nord for kirkestedet. På 1600-tallet fantes ingen bebyggelse på Hov gård sør for kirkestedet. Med utgangspunkt i lærer Torolv Markussens oppfatning av gårddelingen ble tunet syd for kirken etablert tidlig på 1700-tallet. Finn Øksne opplyser at det trolig skjedde i 1722. Det vil si ved deling av opprinnelige Hov søndre mellom brødrene Per og Anders. Per i dagens «Perstuen», mens Anders bygde nytt tun sør for kirken, «Gammelsøgarn» (bygdeboka henviser Anders et annet sted). Hov nordre ble delt i Nistuen og Nordgarden, der sistnevnte ble kalt Oppistuen. Nordgarden stod opprinnelig i området der huset Oppistuen fortsatt står, rett sør for dagens Rådhus. Perstuen, Nistuen og Nordgarden lå i samme tun frem til 1813. Da brant våningshuset, stabburet og et vedskjul på Nordgarden. Etter brannen ble tunet på Nordgarden flyttet til nåværende plassering nord for Rådhuset. Finn Øksne opplyser at kommunen kjøpte jorda og Perstuen skogen på Nistuen på slutten av 1800-tallet.

Klyngetunet ved kirkestedet ble vesentlig endret i løpet av 1900-tallet. Strukturen er imidlertid lett leselig med utgangspunkt fotografier tatt fra bakkenivå omkring århundreskiftet, flyfoto som skråfoto fra 1941 og 1950, første ortofoto fra 1955 og første ØK-kart fra 1966. Hovedtrekk i klyngetunet fremgår tydelig av foto figur 11 fra ca år 1900. Bebyggelsen i klyngetunet er kuttet i høyre billedkant. Fotografen har åpenbart konsentrert motivet om viktigste detaljer i stedet da bildet ble tatt. Nemlig kirken, våningshusene i klyngetunet og det nybygde handelsstedet på Harpelykka i utkanten av det opprinnelige klyngetunet. Det vil si dagens Fladsrudbygning og øvrig bebyggelse langs Grettegutua.

Bergenske hovedvei ligger rett på utsiden i klyngetunet. Våningshusene i klyngetunet ligger på vestsiden av Bergenske hovedvei. Det gjelder Jostua, Oppistua, Nistua og «Gammelskolen» som det opprinnelige våningshuset i Perstuen før 1860. Selv om våningshusene i klyngetunet ligger på

Figur 11 Klyngetunet på Hov ca år 1900 (1893?). Av dagens eksisterende bygninger er Oppistua lett gjenkjennelig. En ser også eksisterende Fladsrudbutikk og tilflyttet fløy før den ble flyttet. Fra Anne Hoffs Backes artikkel, med egne påtegninger..

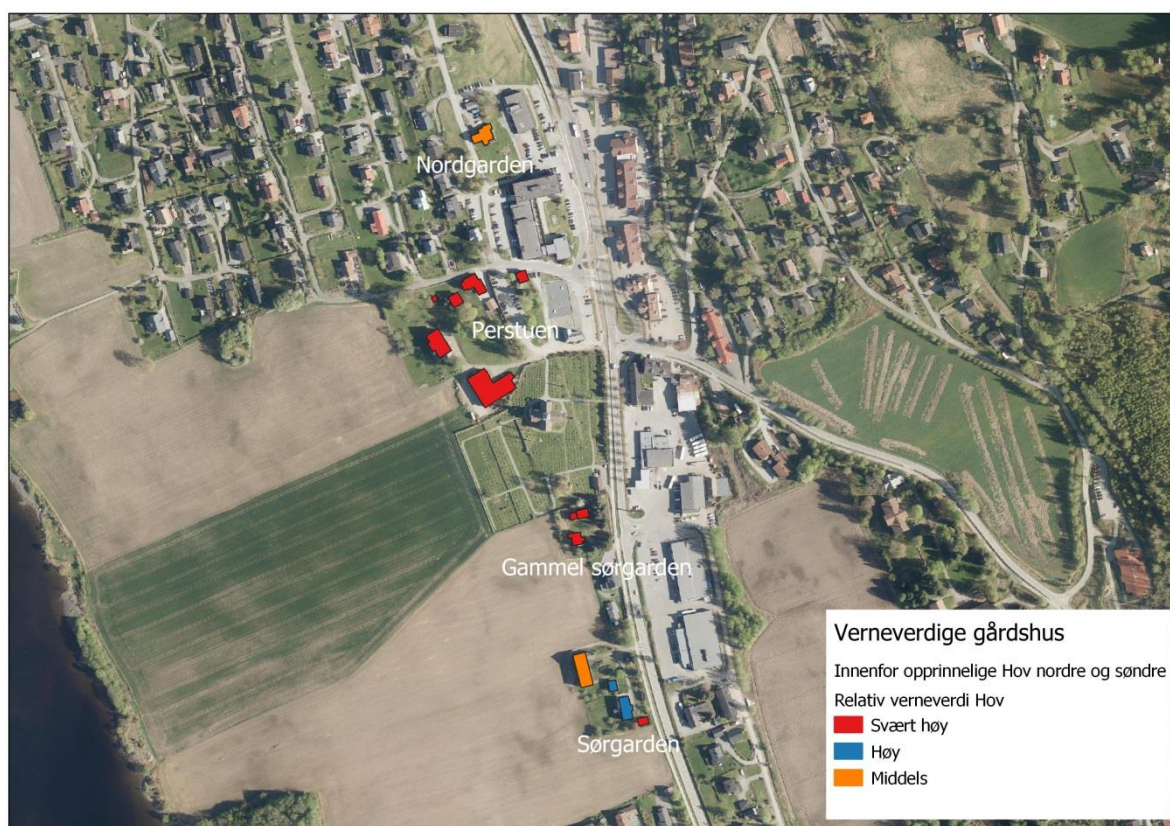
Figur 12 Amtskart 1850 viser at klyngetunet/kirkestedet Hov ligger i et veikryss. Bergenske hovedvei, mellom Kristiania og Bergen fra slutten av 1700-tallet, er markert med bred linje langs fjorden. Veien fra Østbygda ender i Grettegutua ved Fladsrud. Ifølge Bjørn Edvardsen fra Fall omtalte hans mor denne veien som «Valdresveien». Fra Østbygda fortsetter denne veien over Sollia til Toten (utenfor kartavgrænsningen). Grettegutua /«Valdresveien» var hovedfartsåra fra Hov mot øst. En må da ha i minnet at Gjövik, med bystatus fra 1860, «knapt» var påtenkt da kartet ble utgitt. Veien fra Hov over Lausgarda svarer til «Kongeveien» som ender ved Fluberg kirke. Enden av veien mot Hov er dagens Skesgutua. De øvrige vefarene til Hov i 1850 er lokalveier fra bygdene omkring, blant annet Lensmannsgutua. Disse veiene ender på setre i Øståsen.

samme side av Bergenske hovedvei på bildet, men det er mulig at det åpne området mellom Oppistua og Fladsrud eventuelt svarer til tomte til den opprinnelige Nordgarden før brannen i 1813. Et annet overordnet trekk i klyngetunet er at våningshusene ligger konsentrert omkring krysset mellom gamle Bergenske hovedvei og Grettegutua (Lensmannsgutua er svært tydelig på bildet). Fotoet viser for øvrig at den tidligere strukturen med mange småhus i klyngetunet delvis er erstattet av firekanttun med enhetslåve med flere funksjoner under ett tak i Perstuen. Vi skimter så vidt taket på låven fra 1860 i det «nye» firkanttunet «Perstuen». Gjenværende økonomibygninger i klyngetunet viser at de opprinnelig omkranset kjernen med våningshus i krysset mellom Grettegutua og Bergenske hovedvei. Sentrum i klyngetunet er om lag der Oppistua fortsatt står.

Bebyggelsen øst for Bergenske hovedvei, det vil si Fladsrudbutikken på Harpelykka, var en relativt ny etablering (1871) da bildet ble tatt. Fladsrudbutikken, og tettstedet som grodde frem omkring krysset ved Grettegutua, er således etablert som en utvekst på det opprinnelige klyngetunet.

Verdsetting av kulturminner – Hovgårdene i historisk tid

Det eksisterer 13 gårdsbygninger på de fire gårdsbrukene Hov søndre og nordre, jf. figur 13. Ingen av disse er eldre enn år 1800. Gjenværende bygningsmasse på brukene oppsummeres under.

Figur 13 Eksisterende gårdshus på Hov nordre og søndre med markering av verneverdi i Hov sentrum.

Gård	Bygning	Sefraknr /Byggnr	Datering	Verneverdi Sefrak	Verneverd i Hov sentrum	Merknad
Hov nordre «Nordgarn»/«Oppistua »	Våningshus	536-3-4 157648608	1870	4	Middels	
	Våningshus (Oppistua)	157652834	1813		Svært høy	
Perstuen «Hov midtre»	Våningshus	536-3-10 157652818	1860	2	Svært høy	
	Låve	536-3-13 157652788	1860	1	Svært høy	
	Stabbur	0536-3-12 157652796	1885	3	Svært høy	
	Dokkehus	0536-3-14	Udat. eldre enn 1920	1	Svært høy	Var opprinnelig badehus på Grette, flyttet til Perstuen ca 1920 (opplyst av Finn Øksne).
	Våningshus	0536-3-11 157652826		4	Svært høy	Opprinnelig Jostua, gårdshus i fellestunet brukt som butikk, nå påbygget og brukt som vilkårsbygning i Perstuen. Trolig flyttet til nåværende plassering i tunet i 1914
Hov søndre «Gammelsøgarn»	Vognskjul	536-3-8 157652729	184	3	Svært høy	
	Stabbur	536 3 7 157698907	181	3	Svært høy	
	Våningshus	536-3-6 157652737	181	2	Svært høy	
Hov søndre «Søgarn»	Størhus	7715552	Udat.		Svært høy	Flyttet til tunet ca 1990, trolig fra Søndre Lomsdalen
	Våningshus	536-3-9 157653113	1875	2	Høy	
	Stabbur	157653121	Udat.	2	Høy	
	Låve	157652710	1910	4	Middels	

Figur 14 Verneverdi bevarte bygninger fra på gårdstunene på Hov nordre og søndre.

Nordgarden (Hov nordre) ble som nevnt flyttet ut av klyngetunet etter brann i 1813. Våningshuset fra 1870 rett nord for Rådhuset er eneste gjenværende bygning i tunet på Nordgarden. Våningshuset Oppistuen er oppført i klyngetunet etter brannen i 1813 og ble brukt som kårbygning i Nordgarden. Oppistuen er eldste hus i Hov sentrum og eneste bygning som fortsatt står på opprinnelig plass i klyngetunet.

Perstuen er et helhetlig bevart firekanttun fra 1860-tallet. Vinkellåven av tømmer og våningshuset var ny i 1860, stabburet er fra 1885. Et dokkehus inngår også i den verneverdige bebyggelsen. Perstuen stod i det opprinnelige klyngetunet. Figur 11 viser det tidligere våningshuset, gjenbrukt som skole («Gammelskolen»). Jostuen stod også i klyngetunet, se samme foto, men ble etter hvert flyttet og gjenbrukt som kårbygning i dagens firekanttun Perstuen.

Hov søndre («Gammelsøgarn») er et delvis bevart firekanttun med våningshus, stabbur og vognskjul. Våningshus og stabbur er fra tidlig 1800-tall. Sammen med Oppistua er dette eldste bygninger i Hov sentrum. Vognskjulet er fra slutten av århundret (1875 – 1900).

Figur 15 Perstuen, våningshus i sveitserstil og vinkellåve i tømmer (enhetslåve) fra 1860. Foto Dag Lindbråten.

Figur 16 Perstuen, stabbur 1885. Foto Dag Lindbråten

Figur 17 Perstuen, dokkehus. Foto Dag Lindbråten.

Figur 18 Steinmur i parken sør for Oppistua. Trolig gjenbruk av fundamenter fra bygninger i klyngetunet ved kirkestedet. Foto Dag Lindbråten

Figur 19 Nordgarden, våningshus 1870 med uheldig restaurert eksteriør. Foto Dag Lindbråten.

Figur 20 Oppistua fra 1813. Foto Dag Lindbråten.

Figur 21 "Gammelsøgarn", våningshus tidlig 1800-tall. Foto Dag Lindbråten.

Figur 22 "Gammelsøgarn", vognskjul og stabbur. Foto Dag Lindbråten.

Figur 23 "Søgarn", oversikt av tunet. Foto Dag Lindbråten.

Figur 24 "Søgarn", låven i sveitserstil fra 1910. Opprinnelig vinkellåve der ei fløy er revet. Foto Dag Lindbråten.

Hov søndre («Søgarn») er et helhetlig bevart firekanttun med våningshus, stjørhus, stabbur og låve. Våningshuset fra 1875 er eldste bygning på tunet.

Våningshus Oppistua, stabbur og vognskjul på «Gammelsøgarn» er fra tidlig 1800-tall. Øvrig gjenværende bygningsmasse på de fire Hovgårdene er hovedsakelig fra 1860-tall til første tiår av 1900-tallet. Dette speiler utviklingen av klyngetunet i Hov. Imidlertid er etableringen av firekanttun med store våningshus og enhetslåver i sveitserstil en samtidig prosess som gjelder hele Søndre Land frem mot 1920. En konsekvens av denne prosessen er at det knapt finnes eksempler på tidligere tun i kommunen med mange småhus og mer uregelmessige tunformasjoner.

Perstuen er best bevarte firkanttun i Hov. Det finnes mange tilsvarende godt bevarte firkanttun fra perioden 1850 – 1920 i kommunen, men det er unikt at Perstuen viderefører tidligere struktur i tettstedet som tett bebyggelse inntil kirken. Dette er en overordnet kvalitet i Hov sentrum.

Bygningene på Hovgårdene er rangert med verdi middels, høy og svært høy verneverdi, jf. figur 13. To bygninger har middels verneverdi, to bygninger høy verneverdi og 8 bygninger har svært høy verneverdi. Firekanttunet Perstuen svært høy verneverdi som kulturmiljø. Verneverdien er relativ i forhold til Hov tettsted, men verdien er generelt høy også i foreliggende verdivurdering av SEFRAK-registeret (register for bygninger eldre enn år 1900). For eksempel er tømmerlåven i Perstuen en av 50 bygninger i fredningsklasse i kommunen (kategori 1).

Oppistuen fremheves spesielt som eldste bevarte bygning med opprinnelig plassering i klyngetunet, riktignok oppført så sent som 1813 etter brann. Levninger fra klyngetunet er bevart i parkarealet sør for Oppistuen.

«Hoffsbyen» ca 1850 – 1900

Klyngetunet ved kirkestedet utviklet seg til et bygdesentrum fra midten av 1800-tallet. Det går ingen større elv gjennom Hov sentrum og manglende vannkraft medførte at den samtidige industrireisningen skjedde langs Fallselva med Holmen som et nytt tettsted noen kilometer lenger sør. Forvandlingen av Hov fra klyngetun til «Hoffsbyen» skjer med utgangspunkt i stedets allerede etablerte funksjon som kirkested.

Formannskapsloven fra 1837 resulterte i bygging av kommunesentre. Land var opprinnelig en kommune som ble delt i Nordre og Søndre Land kommuner i 1847¹. «Gammelkommunen» i Hov ble bygget ved tunet på Nordgarden i 1859. Kommunehuset ble reist på grunnen til Nistuen (Nigarden), på motsatt side av Bergenske hovedvei i forhold til våningshuset på Nordgarden.

«Gammelkommunen» har en interessant historie. Den var kommunehuset i Søndre Land kommune til Søndre Land og Fluberg ble delt i 1914. «Gammelkommunen» fortsatte som kommunehus for Søndre Land til de to kommunene slo seg sammen igjen i 1962 og deretter som kommunehus inntil rådhuset i Hov var ferdig i 1966. Bygningen kombinerte i utgangspunktet tre funksjoner. Foruten administrasjonslokaler og møterom for kommunen var «Gammelkommunen» skole i Hov rode frem til 1898 (omgangsskolene ble avviklet på 1850-tallet). Videre hadde presten i Fluberg rom i bygningen når han forrettet i Hov annekssogn.

Poståpneri var en annen sentrumsfunksjon i «Hoffsbyen» fra midten av 1800-tallet. Postveien mellom Kristiania og Bergen har trolig gått gjennom Hov siden posten ble opprettet i 1628. Først på «Kongeveien» og deretter «Bergenske hovedvei» fra slutten av 1700-tallet. Lærer Markussen opplyser at poståpneriet i Hov sogn ble etablert i 1858 og at kirkesanger Ole Jenssøn Bjerke var første poståpner. Det offisielle navnet var «Hoff i Land». Ifølge lærer Markusen lå poståpneriet i søndre del av hovedhuset på Nistugun (i klyngetunet) omkring århundreskiftet.

Hov søndre var skysstasjon langs Bergenske hovedvei. Skysstasjonen lå i Perstuen til Per Hoff, med tilnavnet «Per Gjestgiver» inntil hans død i 1859. Da overtok Peder Christiansen Hoff med skysstasjon på «Søgarn». Flyttingen av skysstasjonen fra Perstuen til «Søgarn» har rimeligvis sammenheng med dampskipstrafikken på Randsfjorden med faste ruter fra 1848. I den første ruteboka er Hvalby oppført som stoppested i Hov, men dampskipsanløpet ble tidlig flyttet til «Søgarn» der det lå til det ble nedlagt i 1930. I utgangspunktet ble det kun bygget kaier ved endestasjonene i Randsfjorden. Ellers rodde en skyssbåt fra land med passasjerer og gods til skipene. Kaier langs fjorden var en gradvis etablering og Hov dampskipskai på «Søgarn» er trolig bygget før århundreskiftet. Anne Hoff Backe opplyser at P. Chr Hoff fikk tilskudd til bygging av dampskipsbrygge i 1870, jf. figur 26. Det var avkjørsel mot fjorden fra tunet ved Bergenske hovedvei. Veien over jordet vest for låven på «Søgarn» er synlig på flyfoto fra 1955 (overpløyd i dag).

¹ Hadde folkeavstemningen i mai 2016 endt med flertall for sammenslåing av Nordre og Søndre Land kommuner i 2020 ville prosessen vært «status quo» etter 173 år. Slik ble det imidlertid ikke.

Foto: Widerøe's Flyveselskap og Polarfly A/S

Lands Museum

Figur 25 Flyfoto 1955 av "Gammelkommunen" og tunet på Nordgarden. Kommunehuset fra 1859 er den store hvite vinkelbygningen på vestsiden av veggen. «Gammelkommunen» ble revet i 1974. Foto Digitalt Museum/Lands Museum.

Figur 26 Anløp av Oscar II ved Hov brygge i 1901 nedenfor tunet på «Søgarn». Foto Digitalt Museum.

Kombinasjonen av skysstasjon og dampskipsanløp på «Søgarn» var trolig vesentlig for etableringen av meieriet her i Hov syd mot slutten av 1880-årene. Meieridriften opphørte allerede før århundreskiftet og bygningen ble gjenbrukt som butikk, etter hvert også som leiekaserne inntil den ble revet/flyttet til Nymoens pensjonat i 1915. «Søgarn» som knutepunkt mellom vei og damp var trolig også vesentlig for etablering av et bakeri. Først i størhuset på «Gammelsøgarn», deretter som egen bygning lenger sør kombinert med landhandleri.

Hvis vi ser bort fra «Gammelkommunen» var handelsvirksomheten på Harpelykka første utvekst på det opprinnelige klyngetunet i Hov. Frem til 1857 var all handel fra faste utsalg forbeholdt kjøpmenn i byene. Ifølge lærer Markussen fantes en privilegert landkremmer i hele Land i 1814. I 1830-årene var propitær Tessmann, eier av Skje og forpakter av Grette privilegert landkremmer i Hov. Beliggenheten til denne butikken er uklar, men ifølge Paul Hoff ble handelen etablert i eksisterende bygninger i tettstedet noen år etter opphevelsen av handelsprivilegiene i 1857. Første forretningsbygg ble imidlertid oppført i 1871 av Martin Eid i Perstuen på gårdens grunn Harpelykka. Butikken ble bygget ved Bergenske hovedvei om lag rett over veien for det gamle våningshuset i Perstuen («gammelskolen»). Butikken i krysset mellom Bergenske hovedvei og Grettegutua er kjernen i Hov tettsted, men på bildet fra ca år 1900 ser en at butikken opprinnelig lå sør for dette krysset. Krysset ble flyttet noe da riksvei 22 ble bygget i 1916. Handelsstedet på Harpelykka ble liggende sentralt i krysset etter denne omleggingen (se videre). Frem til 1907 handlet i alt 7 forskjellige i butikkbygningen Fladsrud med inngang mot Bergenske hovedvei. Butikken på Harpelykka ble imidlertid først kjent som Fladsrud/Fladsrudbutikken etter H. Kr. Fladsrud bosatte seg her. Fladsrud er kjernen i Hov som handelssted og butikken fikk snart en konkurrent i Jostuen, butikk i en gårdsbygning rett over gata i klyngetunet. Etter århundreskiftet ekspanderte handelen og det ble også etablert butikk i den nedlagte Meieribygningen på «Søgarn». En kort stund etter 1902 fantes her også en motebutikk. Bestyrer Waslien i butikken i Jostuen bygget derimot egen butikk ved jernbanen da Valdresbanen åpnet i 1902 (bygningen brant i 1937). Jostuen ble flyttet og gjenbrukt som kårstue i Perstuen da butikken var nedlagt.

Vestoppland telefonselskap la sine første telefonledninger i Hov i 1880-årene. Til å begynne med hadde enkelte bønder, landhandlere og embetsmenn telefon. Folk flest ringte fra såkalte talestasjoner og en slik lå i kommunehuset.

«Mindet» (Fredriks minde) nord for Hov sentrum, var første middelskole utenfor byene i Norge. Middelskolen fra 1875 hadde eksamensrett og elevene kom fra hele landet. De ble embedsmenn, politikere og pressefolk etc. Noen år etter flyttet middelskolen inn i den tidligere hovedbygningen til Perstuen i klyngetunet, «gammelskolen» jf. figur 11. I 1890-årene flyttet Middelskolen flyttet videre til Skøe i Odnas. Folkeskolen flyttet fra «Gammelkommunen» til «gammelskolen» i 1898. Den tidligere hovedbygningen i Perstuen ble brukt som skole til Fryal sentralskole ble bygget i 1952. «Gammelskolen» ble revet på 1970-tallet.

«Hoffsbyen» ca år 1900 oppsummeres slik av Paul Hoff:

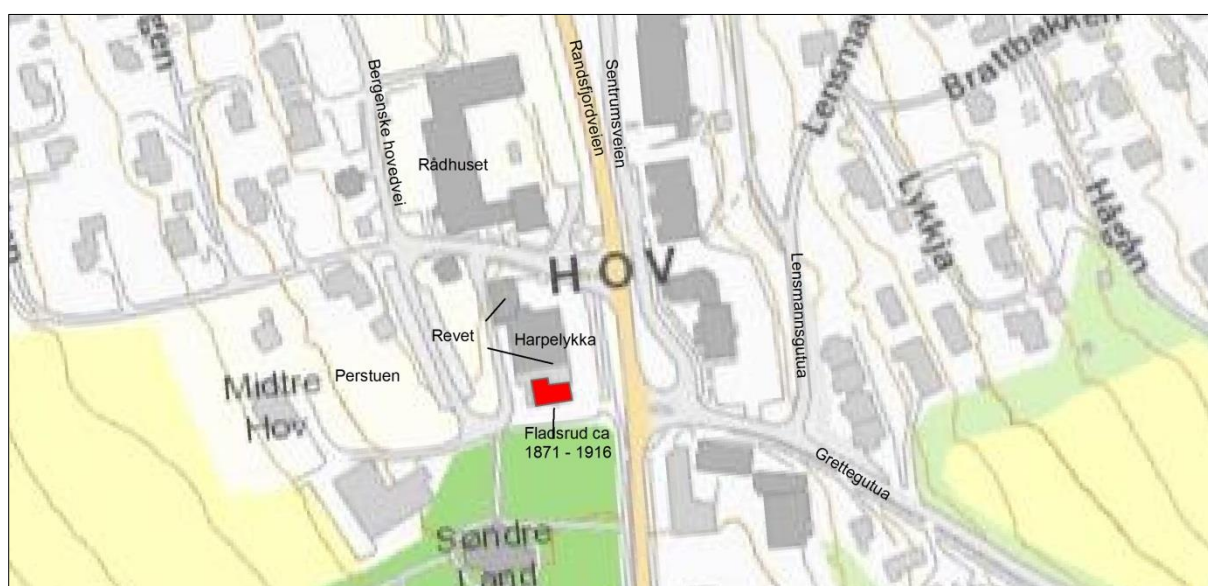
«I Hov sentrum var det ved århundreskiftet ca. 27 beboelseshus og ca 130 personer. Hov sentrum omfatter da alle fire Hovsgårder, Grette og By. Alle beboelseshus tilhørte de seks gårder unntatt 5. Av disse var to offentlige og to private. Det var ca. 74 voksne og 56 barn. Blant disse 1 fogd, sakfører, 3 lærere, klokker, jordmor, 2 poståpnersker, 3 landhandlere, 1 moteforretning, 2 bakerier, 1

skredder, skomaker, smed og så kirketjener. Av beboerne i Hov var det til sammen 10 offentlige funksjonærer.»

Verdsetting av kulturminner – «Hoffsbyen» ca 1850 - 1900

Foruten gårdsbygninger behandlet i forrige kapittel, er Fladsrud eneste bevarte bygning fra «Hoffsbyen» i perioden ca 1850 – 1900. To bygninger som er helt innkledd uten opprinnelig preg på eksteriøret kommer i tillegg. Det gjelder bakeriet på «Søgarn» og Jostuen som kårhus som en del av det «nye» firkanttunet i Perstuen. Alt annet er revet. Dampskipskaia på «Søgarn» er bevart som levning i strandsonen.

Fladsrud omfatter i dag to bygninger som er sammenbygd i vinkel. Bygningen lengst vest er den opprinnelige butikken med inngang mot Bergenske hovedvei. Den andre bygningen var opprinnelig et bakeri som stod langs Grettegutua, jf. figur 11. Bygningene ble sammenføyd da veien forbi kirkestedet ble omlagt i 1916 (se videre, men vurderes her fordi bygningene er oppført før år 1900.)

Figur 27 Bevart bygningsmasse i «Hoffsbyen» før århundreskiftet, gårdsbygninger unntatt. Fladsrudbutikken er markert med svært høy verneverdi (rødt på kartet).

Figur 28 Fladsrud før saneringen av bygningsmassen høsten 2015.

Figur 29 Venstre, bevart opprinnelig del av Fladsrudbutikken på Harpelykka. Bildet er tatt fra traseen til Bergenske hovedvei. Foto Dag Lindbråten. Bildet til høyre viser hagen på baksiden av Fladsrudbutikken, vendt mot dagens fylkesvei (Foto fra Henrik Hvattum som trolig har fått det av Finn Øksne. Eli Fladsrud har originalen).

Fladsrudbutikken var innkledd i et moderne kjøpesenter og er derfor oppført med laveste verneverdi i SEFRAK-registrert (kategori 4). Den gamle Fladsrudbutikken «gjenoppstod» da den moderne delen ble revet høsten 2015. I ettertid vet en for øvrig også at materialer fra ombyggingen av kirken 1871 ble gjenbrukt i bygningene. Verneverdien i SEFRAK bør derfor justeres opp til kategori 2, spesielt bevaringsverdig. De to bygningene er eneste bevarte bygningsmasse fra den opprinnelige «Hoffsbyen» før århundreskiftet og har således svært høy verneverdi som en del av Hov sentrum.

Tettsted og stasjonsby i mellomkrigstiden

Handelsstedet på Harpelykka ble som nevnt etablert av H. Eid i 1871, senere kjent som Fladsrudbutikken eller bare Fladsrud. Butikken lå opprinnelig som en del av klyngetunet med inngang mot Bergenske hovedvei litt sør for krysset til Grettegutua, jf. figur 30. Veien ble omlagt forbi kirkestedet i 1916, tilsvarende dagens eksisterende fylkesvei 34 (Randsfjordvegen). En del av denne omleggingen medførte at krysset mellom Bergenske hovedvei og Grettegutua ble flyttet lenger sør. Bergenske hovedvei fortsatte ellers som før gjennom klyngetunet langsetter Hovsbakken nord for Oppistua. Fladsrud ble sentrum i Hov med denne ombyggingen. Et flybilde fra 1955 viser at det etter hvert ble etablert en hesteskoformet bygningsmasse med åpen mot krysset Grettegutua og Lensmannsgutua, jf. figur 31.

Fladsrud på Harpelykka før århundreskiftet og Fladsrudkrysset fra 1916 er den strukturelle kjernen i Hov sentrum. Imidlertid stoppet utviklingen på dette stedet i mellomkrigstiden. Hov ekspanderer vesentlig i samme periode, men det skjer andre steder. Dette er et åpenbart faktum i det videre, men hvorfor det ble slik krever en nærmere analyse. Det er likevel fristende å hevde at utviklingen av fysiske strukturer i Hov i perioden 1900 - 1940 har sammenheng med motsetning mellom grupper og klasser. Det var svært gode tider i Land fra 1850-tallet til 1920. Nedgangstidene i tømmerprisene fra 1921 resulterte i byggestopp, arbeidsledighet, fattigdom og økte motsetninger. Alt sammen aksentuert gjennom Randsfjordskonflikten 1929 – 1936, en «borgerkrig» som splittet bygdesamfunn og klasser på tvers. Konflikten medførte dype sår i samtiden og var grunnlag for motsetninger under krigen. Konfliktstoffet ble videreført i nasjonsbyggingsprosjektet etter krigen og mange er overbevist om at motsetningene fra mellomkrigstiden fortsatt genererer konflikt i Land. Uansett årsak ser vi Hov sentrum i mellomkrigstiden som tre etableringer i gjensidig konkurranse. Hvis vi starter nordfra gjelder dette:

Figur 30 Klyngetunet i Hov ca 1910 med Fladsrudbutikken og øvrig bebyggelse på Harpelykka i forgrunnen.

Figur 31 Harpelykka med Fladsrubutikken som en åpen hestesko i krysset mellom Lensmannsgutua, Grettegutua og Sentrumsveien med trase fra ca 1916. Ortofoto av Hov fra 1955. Denne tomten ble sanert høsten 2015 der den opprinnelige butikken er bevart som en vinkel.

1. Sammenføyning av jernbanestasjonen, sykehuset og fergeleiet langs Fjordveien.
2. Handelsstedet på Harpelykka.
3. Bebyggelse og infrastruktur langs Bergenske hovedvei i krysset mot veien ned mot dampskipskaia. En tettstedsutvikling med strukturell likhet til Odnas, men i mindre målestokk.

Lærer Markussen hevder at årsaken til at Valdresbanen ble bygget oppi åsen, og ikke der bebyggelsen lå i jordbruksbygdene, var at aksjonærene i damskipsselskapene på Randsfjorden hadde for mye makt over kommunestyret og at de ikke ønsket konkurranse med jernbanen. Da Valdresbanen åpnet i Hov i 1902 trodde bestyrer M. Waslien i butikken Jostuen, og flere med ham, at tettstedet ville utvikle seg videre omkring Hov stasjon. Ikke dumt tenkt, men Hov sentrum vendte stasjonen ryggen inntil dampskipstrafikken ble avviklet på 30-tallet (butikken Waslien bygde i 1902 brant i 1937, Wasenden satte opp nytt forretningsbygg på samme tomte). Første flybilde av Hov fra 1941 viser at det knapt fantes bebyggelse omkring stasjonen før krigen. Enkel logikk tilsier for at første ordentlige vei fra stasjonen burde vært bygget til Hov sentrum, som korteste linje mellom to punkter, om lag tilsvarende dagens løsning som Stasjonsveien og Sentrumsveien til Fladsrudkrysset. Vi finner derimot at Skesgutua var hovedvei fra stasjonen til sentrum enda til 1922, da Fjordvegen ble bygget mellom stasjonen og fergeleiet, forbi sykehuset. Bebyggelsen langs Sentrumsveien ble oppført etter krigen. Vi står derfor overfor det merkelige fenomen at Hov ble stasjonsby i 1902 men at tettstedet først fikk ordentlig stasjonsvei på 50-tallet. Første ordentlige stasjonsvei ble derimot bygget til Lausgarda i 1910. Veien fra stasjonen til Lausgarda ble populært kalt «Stortingsgata» fordi arbeiderdemokraten O.M. Lappen, stortingsrepresentant fra 1909 – 1918, bodde i Lausgarda. Stagnasjonen omkring Hov stasjon er en påfallende kontrast i forhold til samtidig vekst i stasjonsbyen Dokka.

Nytt Fladsrudkryss i 1916 var en stor endring på Harpelykka, men bebyggelsen omkring krysset mellom riksvei 22, Lensmannsgutua og Gretteguta vokste lite før til krigen. Hov bilverksted (Skjeseth) ble utskilt fra Harpelykka i 1919, men flybildet fra 1941 viser at lia ovenfor var åpen mark uten bebyggelse med unntak av den flotte Lensmannsgården. Lensmannsgården ble bygget da lensmannskontoret flyttet til Hov i 1916. Annen utvikling i sentrum i denne perioden er strømforsyning fra et lite kraftverk ved Skrankefoss i Fallselva i 1915 og at Land Sparebank etablerte en filial i «gammelkommunen» i 1918.

De største arealmessige endringene med umiddelbar nærhet til handelsstedet på Harpelykka og kommunesenteret i mellomkrigstiden er derimot parselleringen av gården Nistuen til småbruk. Staten stimulerte etablering av småbruk fra begynnelsen av 1900-tallet, først som nydyrking og gjennom jordloven fra 1928 etter hvert også frikjøp av husmannsplasser. Sarastuen på Vestsida var for øvrig første husmannsplass i Norge som ble ekspropriert ved dom i henhold til den nye jordloven. Kjøp/ekspropriering av gårder for oppstyking til småbruk var derimot et mer radikalt ideologisk virkemiddel. Ifølge lærer Markussen er det tre eksempler på dette i Søndre Land. Kommunen kjøpte gården Øystad i 1907, den største gården i Hov sogn, ei eng ved Halmrast noen år etter og Nistuen i 1912. Arealene ble stykket opp som småbruk og solgt til arbeidere og husmenn. I 1914 ble Nistuen, parsellert som 11 småbruk. Gårdshusene til Nistuen i klyngetunet ble for øvrig revet og lærerboligen oppført på fjøstomta. Hvert parsellsmåbruk var ca 15 - 20 daa med våningshus og fjøs i ensartet byggeskikk. Tiltaket var kontroversielt i samtiden og kritikerne hevdet at brukene var for små til å leve av og at det ikke var hamning til krøttera. Et tysk flybilde tatt vinteren 1941 viser tydelig

parsellene med tunstruktur på Nistuen. Småbrukene er navngitt iht. ei kartskisse laget av Finn Øksne.

Villabebyggelsen fra århundreskiftet til 2. verdenskrig har utstrekning fra Dale i nord til Hovland i sør. Flyfotoet fra 1941 viser nordre del av villabebyggelsen fra mellomkrigstiden. Lengst nord i utkanten av Hov tettsted ser vi sveitserstilhuset Dale. På Hovsbakken ligger «Jordmorhuset» (sveitserstil) og «Skaugerudhuset»/Hofsvang (byggmesterfunkis). «Lensmannsgården» i jugendstil fra 1916 i lia rett over Fladsrud midt i Hov sentrum er allerede omtalt. Nevnte villaer lå spredt, men i Hov syd grenser flere hus til hverandre som en «villaby». Sveitserstilbygningen Hovland ble oppført lengst syd i «villabyen» som forsamlingslokale for Hov arbeiderforening og avholdsforeningen «De unges vern». Tomta ble ifølge bygdeboka fradelt fra gården By i 1903 (lærer Markussen opplyser at arbeiderforeningen ble bygd i 1913). Hovland kan fortsatt oppfattes som markering av grensen til Hov tettsted.

Figur 32 Flyfoto av Hov fra 1941. Hov tettsted fremstår som en blindtarm i forhold til den nye kommunikasjonsstrukturen som var etablert i mellomkrigstiden. Hovedveien gjennom tettstedet er fortsatt Bergenske hovedvei langs dagens Hovsbakken, sentrumsvegen er ikke synlig brøytet på bøddet. Foto: Utsnitt fra et tysk flyfoto, Digitalt Museum/Lands Museum

Figur 33 "Villabyen" langs Hovlandsveien. Fylkesvei 34 i forgrunnen (tidligere riksvei 22 fra 1916, tilsvarer om lag Bergenske hovedvei fra slutten av 1700-tallet). Foto Lars Erik Narmo.

Tettbebyggelsen i Hov syd ligger utenfor flybildet fra 1941, men et flybilde fra 1950 viser bebyggelsen her som en klynge skilt fra klyngen ved Fladsrudkrysset. «Villabyen» i Hov syd er knyttet til krysset

mellom riksveien og veien ned til dampskipskaia. Tettstedet i Hov syd har således strukturelle trekk felles med det samtidige Odnas, men skalaen er mindre (randbebyggelse med skysstasjon og bakeri langs Bergenske hovedvei, men ingen etableringer langs vegen ned mot dampskipskaia).

Sykehuset var største etablering i Hov i mellomkrigstiden. Utgangspunktet er spesielt der 25 år gamle «Hallak», bruker av Perstuen Ole Hartvig Hornslien, dør av blindtarmbetennelse i 1912. Doktoren var tilkalt med ekstratog for å operere og moren Karoline Hornslien på Grette sørget over at sønnen kunne ha vært reddet hvis det hadde vært et sykehus i bygda. Hun gav 30.000 kr i tilskudd til sykehus og en kommunal byggekomite ble nedsatt i 1913. Søndre Land ble delt i to kommuner året etter, men forutsetningen i det videre arbeidet var at sykehuset skulle betjene begge kommuner og at det skulle være lett å komme til sykehuset med jernbanen både nord og sørfra. Det ble kjøpt tomt på «Ausjinna», et beiteland på grensen mot Skje. Flere har undret seg over navnet, men en nærliggende betydning er «ødeskinnet», dvs. et øde jordstykke som opprinnelig hadde et skinn i skyld (låg trolig øde etter svartedauden). Byggearbeidene startet i 1914 og sykehuset stod ferdig i 1915. Sykehuset hadde en tuberkuloseavdeling og operasjonsstue, men sistnevnte var lite brukt i starten. Kirurg Holm Holmsen avviklet tuberkuloseavdelingen da han ble overlege i 1928 og midt på 1930-tallet ble operasjonsstua brukt av innbyggerne i hele Vestoppland. Det opprinnelige sykehuset ble vesentlig utbygget frem mot krigen. Oppland fylkeskommune overtok driften av sykehuset i 1952, før Staten overtok og nedla sykehuset i 1960. I 1961 ble sykehuset Statens klinikk for narkomane (populært kalt «Nark'en») nedlagt i 2014.

Stasjonsveien ble bygget i 1922, samtidig som det ble bygget vei ned til Randsfjorden (Fjordveien). På det første flybildet av Hov fra 1941 er Fjordvegen tydelig der den bukker seg rundt sykehusområdet som en orm mot fergeleiet. Fergesambandet Hov – Engelsen – Sarastuen/Brakar – Holmen ble etablert i 1923. Først ei treferge med plass til et par biler på fordekket og fra 1938 MF Rand med plass til 6 biler. Flubergbrua var ferdig i 1966 og fergeforbindelsen ble nedlagt i 1972. MF Rand var i bruk til fergeforbindelsen ble innstilt.

En rask oppsummering av perioden 1900 - 1940 er at Hov viderefører tettstedet med sentrumsfunksjoner i utkanten av et klyngetun ved kirkestedet fra 1850. Samtidig vokste det frem et separat tettsted omkring dampskipsanløpet i Hov syd. Jernbanestasjonen ble anlagt i 1902 og Fladsrudkrysset ble ombygget i 1916, men utover det stagnerte utviklingen i de to etablerte nodene i mellomkrigstiden. Hov sentrum vendte åpenbart stasjonen ryggen allerede fra utgangspunktet, men i perioden 1915 – 23 ble stasjonen del av utviklingen til en tredje node i tettstedet. Utviklingen av denne tredje noden i tettstedet synes fokusert som sammenbygging av sykehuset med infrastruktur som jernbane og fergeleie. Flybildet fra 1941 viser den sentrumsnære utviklingen primært som parsellsmåbruk og enkelte villaer.

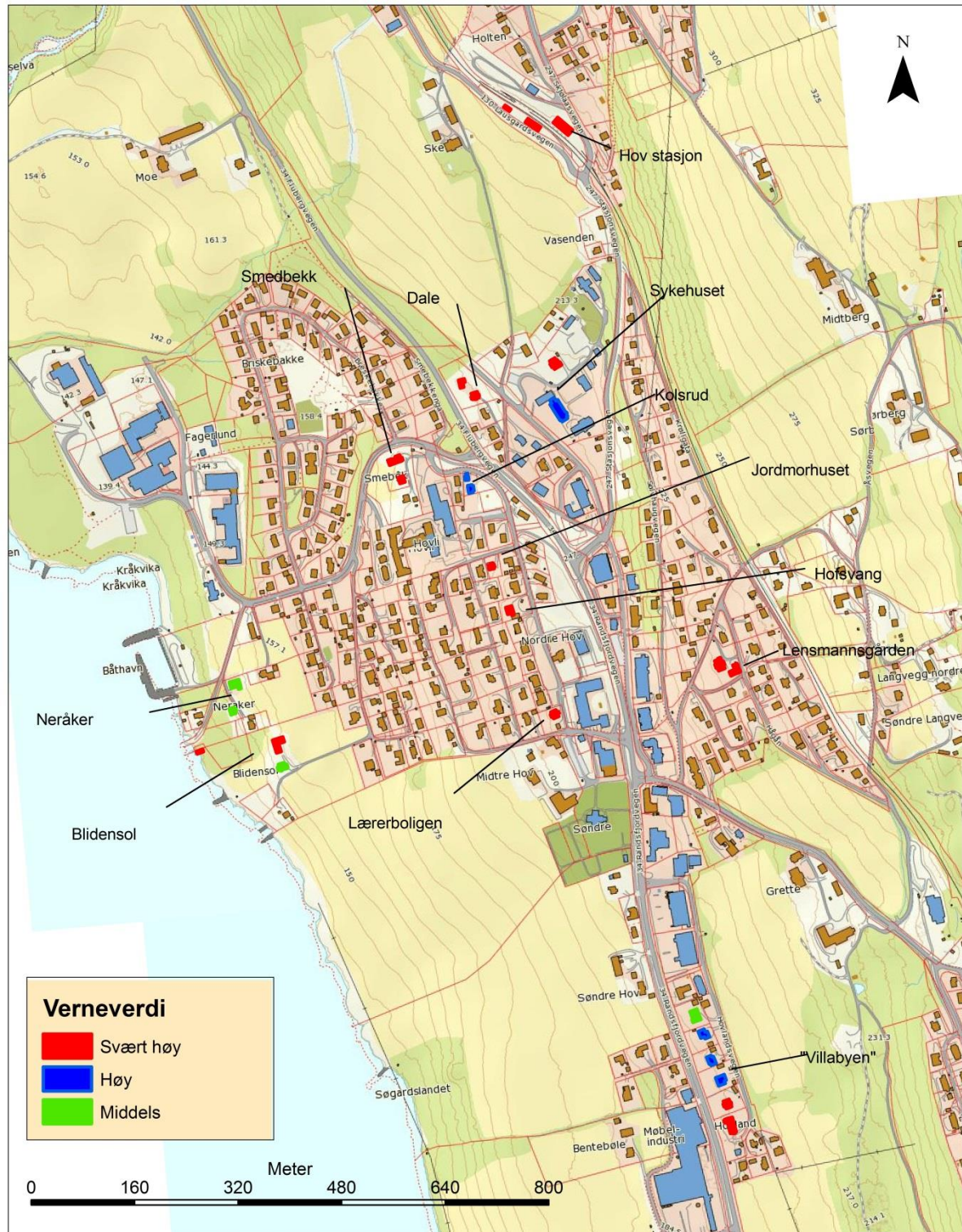
Verdsetting av kulturminner – stasjonsby og tettsted 1900 – 1940/50

I versjonen av den kulturhistoriske stedsanalysen som forelå i 2016 var det opprinnelig 28 verneverdige kulturminner fra Hov i perioden 1900 – 1940/50. Det vil si 27 bygninger, levningen av fergeleiet fra 1923 og ferga MF Rand fra 1938 som ligger i båthavna. Disse objektene svarte til kjente gjenværende strukturer i Hov fra 1900 til ca 2. verdenskrig. Bygningene, fergeleiet og ferga er yngre enn år 1900 og er derfor ikke registrert i SEFRAK-registret. Objektene er imidlertid vurdert i felt av

Dag Lindbråten i 2014. Rangeringen av verneverdien som middels, høy og svært høy er relativ for Hov tettsted, er definert av Lindbråten og Narmo etter en gjennomgang i januar 2016. I forbindelse med medvirkningen i 2016 fikk vi opplyst at naustet på Blidensol opprinnelig ikke var en del av parsellbruket, men bygget av Julius Hammerhagen på 1950-tallet. Videre at Hov innkjøpslager på Hov stasjon også er fra 1950-tallet. På parsellbruket Neraker ble våningshuset brent i 2014. Videre ble det avklart i forbindelse med medvirkningen at gjenstående låve på med fjøs på dette bruket er oppført 1960. Neraker utgår derfor fra verdisettingen av kulturminner i tettstedet. Det samme gjelder parsellbruket Kolsrud da det gjennom medvirkningen ble klart at mellomkrigstidens bygningsmasse er fjernet og at eksisterende bygninger er oppført ca 1960. Kolsrud ble for øvrig revet i 2018 i forbindelse med utbyggingen på Hovli. Så langt vi kjenner til er derfor kun Blidensol og Smedbekk bevart av mellomkrigstidens parsellbruk på den opprinnelige gården Hov nordre. Verneverdiene i Hov tettsted ca 1900 – 1940 fremgår i tabell figur 34 og kart figur 35. Objekter fra perioden som utgår etter medvirkningen er merket med rødt i tabellen figur 34.

Objekt	Type	Bygningsnummer	Verneverdi	Stilart	Oppført år
Hov stasjon	Stasjonsbygning		Svært høy	Sveitserstil	1902
	Pakkhus		Svært høy	Sveitserstil	1902
	Pakkhus Hov innkjøpslager		Svært høy		1950-tallet
Hov sykehus	Sykehus eldste del		Høy	Jugendstil	1915
	Bestyrerbolig «Doktorvillaen»		Svært høy	Jugendstil	1915 ?
Villa Dal	Bolighus		Svært høy	Sveitserstil	
	Uthus		Svært høy	Sveitserstil	
Villa «Jordmorhuset»	Bolighus		Svært høy	Jugendstil	
Villa «Hofsvang»	Bolighus		Svært høy	Byggmesterfunkis	
Lærerboligen	Bolighus		Svært høy	Jugendstil, vesentlig endret eksteriør	
Villa «Lensmannsgården»	Bolighus		Svært høy	Nyklassisme nordisk nybarokk	1923
	Uthus		Svært høy	Nyklassisme/nordisk nybarokk	1923?
«Villabyen» Hovlandsvegen 17	Forsamlingslokale		Svært høy	Sveitserstil	1913
«Villabyen» Hovlandsvegen 15	Bolighus		Svært høy	Sveitserstil	
«Villabyen» Hovlandsvegen 13	Bolighus		Høy	Jugendstil, med senere tilføyelser	
«Villabyen» Hovlandsvegen 11	Bolighus		Høy	Jugendstil, med senere tilføyelser	
«Villabyen» Hovlandsvegen 9	Bolighus		Høy	Byggmesterfunkis	
«Villabyen» Hovlandsvegen 7	Bolighus		Middels	Funkis	
Småbruk Blidensol	Bolighus		Middels	Sveitserstil, med vesentlig ombygd eksteriør	1914
	Låve med fjøs		Svært høy	Sveitserstil	1914
	Naust		Svært høy		1950-tallet
Småbruk Neraker	Bolighus		Middels	Vesentlig endret eksteriør (brent 2014, utgår)	1914
	Låve med fjøs		Middels	Ny låve	1960
Småbruk Smedbekk	Bolighus		Svært høy	Sveitserstil	1914
	Låve med fjøs		Svært høy	Sveitserstil	1914
Småbruk Kolsrud	Bolighus		Høy	Parsellhuset revet. Oppført som ny bolig	1960
	Uthus		Høy	Antagelig fra samme periode som bolig	
Hov fergeleie	Vorr for påkjøringsrampe bil		Svært høy		1923

Figur 34 Tabell, verneverdi bygninger i Hov tettsted fra 1900 - 1940. Foto av objektene jf. figur 36 - 38. I tillegg kommer Piterhaugen og butikken i Hov syd (uteglemt fra analysen i 2016)

Figur 35 Verneverdige bygninger i Hov tettsted 1900 – 1940/50. Kolsrud og Neraker utgår fra analysen etter medvirkningen fra eierne i 2016.

Kartet figur 35 viser at kulturminnene fra perioden er jevnt spredt i Hov. 18 bygninger og levningen av fergeleiet har svært høy verneverdi. 6 bygninger er rangert med høy verneverdi og fire har middels verneverdi. Variasjonen i verneverdi er primært betinget av graden av opprinnelig bevart eksteriør.

Når det gjelder sammenhengende miljøer (kulturmiljøer) med opprinnelig preg fremheves spesielt stasjonsmiljøet (tre bygninger, men her inngår også ramper, skinnegang etc.), småbrukene Blidensol (tre bygninger), Smedbekk (to bygninger), fergeleiet med ferga MF Rand som ligger i småbåthavna og «villabyen» langs Hovlandsvegen i Hov syd.

Lærerboligen, Jordmorhuset og Skaugerudhuset, og småbruket Kolsrud inngår som en del av sammensatt kulturmiljø over tid langs Bergenske hovedvei gjennom tettstedet. De fire nevnte bygningene er bevarte elementer langs Bergenske hovedvei mellom 1. og 2. verdenskrig. Foruten levninger av gravhauger og bygninger eldre enn 1900, som er nevnt før, inngår består kulturmiljøet langs Bergenske hovedvei også av enkelte bygninger fra etterkrigstiden (se videre).

Av den opprinnelige parselleringen på 11 småbruk i 1914 er det kun bevart bygninger på to småbruk (Blidensol og Smedbekk). Bygningsmiljøet på Smedbekk har opprinnelig preger omgitt av en gjenværende rest av kulturlandskapet. Bygningene på Smedbekk er for øvrig fradelt som to separate eiendommer henholdsvis med våningshus og låve/fjøs (ugunstig for bevaring). Blidensol har størst verdi som kulturmiljø mht. kombinasjon av bevart kulturlandskap og bygninger (våningshus, låve med fjøs og naust – naustet er en sekundær tilføyelse). Det opprinnelige eksteriøret på våningshuset på Blidensol er vesentlig endret, men kan fortsatt leses.

Villabebyggelsen Dale og Lensmannsgården med våningshus, uthus og hageanlegg er helhetlige kulturmiljøer i tettstedet med svært høy verneverdi.

«Villabyen» langs Hovlandsvegen har enkeltbygninger rangert fra middels til svært høy verneverdi avhengig av graden av opprinnelig eksteriør. Stilartene på eiendommer varierer som sveitserstil, jugendstil og byggmesterfunkis. Variasjon og kontrast begrunner at kulturmiljøet langs Hovlandsveien, fra Hovland og nordover, har svært høy verneverdi. Verneverdien er også betinget av at bygningene ligger som perler på ei snor langs innfarten til Hov sentrum og således markerer avgrensningen av tettstedet.

Sykehuset er vesentlig utvidet og ombygget over tid, men opprinnelige sykehusbygning fra 1915 er eksteriørmessig godt leselig jugendstil som kontrast i en større bygningsmasse. Bestyrerboligen i jugendstil har opprinnelig preg. Sykehuset vurderes samlet som kulturmiljø av middels verdi.

Hov stasjon, sveitserstil. Foto Lars Erik Narmo

Hov stasjon, pakkehus «Hov innkjøpslager» fra 1950-tallet. Foto Lars Erik Narmo

Figur 36 Hov stasjon

Hov sykehus, opprinnelig del i jugendstil.

Hov sykehus, bestyrerboligen, jugendstil.

Figur 37 Hov sykehus

Dale, sveitserstil. Foto Dag Lindbråten

Jordmorhuset, jugendstil. Foto Dag Lindbråten

Hofsvang (Skaugerudhuset), byggmesterfunkis.
Foto Dag Lindbråten

Lærerboligen, jugendstil. Foto Dag Lindbråten

Lensmannsgården, nyklassisisme fra 1923.

Hovlandsvegen 7, funkis. Foto Dag Lindbråten

Hovlandsvegen 9, byggmesterfunkis. Foto Dag Lindbråten.

Hovlandsvegen 11, jugendstil.

Hovlandsvegen 13, jugendstil. Foto Dag Lindbråten

Hovlandsvegen 15, sveitserstil. Foto Dag Lindbråten.

Hovlandsvegen 17, «Hovland», sveitserstil. Foto Dag Lindbråten.

Figur 38 Villabebyggelse i Hov fra nord mot sør.

Hov fergeleie fra 1923. Foto Dag Lindbråten

MF Rand fra 1938 i småbåthavna. Foto Dag Lindbråten

Figur 39 Hov fergeleie med ferga MF Rand fra 1938.

Blidensol, oversikt. Foto Dag Lindbråten

Blidensol, låve med fjøs, sveitserstil. Foto Dag Lindbråten

Blidensol, våningshus. Vesentlig ombygget sveitserstilbygning. Foto Dag Lindbråten

Blidensol, naust. Oppført ca 1950. Foto Dag Lindbråten

Neraker, våningshus. Brent etter dokumentasjonen i 2014. Foto Dag Lindbråten

Neraker, låve med fjøs fra 1960-tallet (ikke opprinnelig bygningsmasse på småbruket). Foto Dag Lindbråten

Smebekk, oversikt. Foto Dag Lindbråten

Smebekk, låve med fjøs, sveitserstil. Foto Dag Lindbråten

Smedbekk, våningshus, sveitserstil. Foto Dag Lindbråten

Kolsrud, oversikt. Revet i 2018. Foto Dag Lindbråten

Figur 40 Småbruk i tettstedet fra parselleringen i 1914

Hov i etterkrigstiden

Det har vært en rivende utvikling i Hov i etterkrigstiden. Vi ser nærmere på rivingen etter hvert, men større etableringer er Fryal sentralskole 1952, Lefse-Bertha 1953, Hovli aldersheim 1957, Hov Møbel (Møbel'n) 1957, Narkomanhjemmet (Nark'en) 1961, Rutebilstasjonen 1965 og Rådhuset 1966. Rådhuset var ferdig samme år som Flubergbrua og avviklingen av fergestedet i Hov/fergetrafikken

over Randsfjorden til Enger og Brakar er en del av prosessen i tettstedet i perioden. Kommunal sektor ble vesentlig utbygget på 60-tallet og kommunen var en viktig aktør i Hov sentrum også når det gjelder næringsutvikling. «Møbl'n» ble for eksempel etablert ved at kommunen kjøpte en tidligere plast- og kjøleskapsfabrikk og tilbød lokalene til ny næringsutvikling. Boligbyggingen og utviklingen av handelstedet i sentrum er en gradvis prosess frem mot vår tid, men eksisterende struktur i tettstedet ble etablert frem mot midten av 1960-tallet. Tiden har selvsagt ikke stått stille i Hov mellom 1966 og 2016, men det blir mer av det samme, flere boliger og flere butikker. Omleggingen av riksveien gjennom sentrum midt på 1980-tallet er derimot et vesentlig strukturelt unntak og denne problemstillingen vurderes derfor avslutningsvis.

Flybildet fra 1941 er fikspunktet for utviklingen i Hov sentrum frem mot 2. verdenskrig. Første fikspunkt fra etterkrigstiden er ortofoto av Hov sentrum fra 1955. Originalen finnes hos kartverket på Hønefoss, men i denne sammenhengen har vi lånt Finn Øksnes kopi som en langstrakt sammenbretting som viser jordbruksområdene langs Randsfjorden. Et utsnitt av Hov sentrum er skannet/georeferert for å vise strukturen i tettstedet i 1955 (figur 41). Flybildet er påført «overlay analyse» som viser hvilke bygninger som er fjernet i ettertid (se videre). En sammenligning med skråbildet fra 1941 viser stor likhet med Hov sentrum i 1955. Det gjelder villabebyggelsen, Nordgarden, «Gammelkommunen», det opprinnelige klyngetunet før 1813, Perstuen som et firkanttun fra 1860-årene og tettstedet omkring Fladsrudkrysset langs nedre del av Lensmannsgutua og Grettegutua. Det er noen flere bygninger i sentrum omkring Fladsrudkrysset, men ekspansjon er begrenset. Lensmannsgården, midt i lia, var eneste etablering i ovenfor sentrum før krigen. Når det gjelder øvrig nedbygging av denne lia ser en at dette startet med ei stripe tomter langs jernbanen engang mellom 1941 og 1955. Flybildet fra 1955 viser en begynnende spredning av boligparsellene nedover lia. Boligene langs jernbanelinja svarer om lag til dagens avgrensning av Hov tettsted mot øst. Den vesentligste strukturelle endringen på flybildet fra 1955 er imidlertid Sentrumsveien mellom Fladsrudkrysset og Stasjonsveien. Denne veistubben på 320 meter ble etter hvert storgata i Hov sentrum. Det er litt uklart når Sentrumsveien ble bygget, men den finnes ikke på flybildet fra 1941. Flybildet fra 1955 viser klart at Sentrumsveien som storgate i Hov ikke var en gradvis utbygging fra Fladsrudkrysset og nordover. Det vil si en logisk utvikling fra kjernen mot periferien i tettstedet omkring århundreskiftet. Bildet fra 1955 viser derimot at bebyggelsen langs Sentrumsveien startet lengst i nord, i krysset mot Stasjonsveien, jf. ortofoto og skråfoto figur 41 og 42. Storgater er grunnleggende strukturer i tettsteder og det er derfor spesielt at man bygger ei slik til slutt i Hov. Det er også forunderlig at Sentrumsveien blir storgate ved etablering nordfra og sørover og ikke fra kjernen ved Fladsrudkrysset, slik en skulle tro. Årsaken til dette bør drøftes på grunnlag av arkivmateriale og/eller intervju med folk som var involvert, men det er nærliggende å anta Sentrumsveien som et bevisst forsøk på å binde sammen mellomkrigstidens tre konkurrerende sentrumsetableringer. Omleggingen fra hest til bil siden 1907 er imidlertid medvirkende faktor i den strukturelle endringen. Riksvei 22 var ferdig fra Fladsrud og sørover i 1916. Riksveien ble videreført mot Svingvoll nord for Stasjonsveien i 1922. Før den 320 meter lange Sentrumsveien forbandt de to riksveiparsellene gikk gjennomgangstrafikken på Bergenske hovedvei over Hovsbakken. Storgata i Hov var således Bergenske hovedvei over Hovsbakken. Sentrumsveien avviklet Bergenske hovedvei som storgate til lokalvei med status som bakgate fra 1950-tallet. Fronten på Rådhuset fra 1966 vender derfor mot Sentrumsveien og bakgården mot Bergenske hovedvei (Hovsbakken).

Figur 41 Utsnitt av flybilde av Hov fra 1955. Skannet og georeferert kopi fra Finn Øksne. På flybildet er det påført hvilke bygninger fra 1955 som fortsatt eksisterer (oransje markering). Påtegningen er iht. til muntlige opplysninger fra Finn Øksne i 2016. Vurderingen gjelder kun arealet innenfor de stiplede linjene. Etter analysen i 2016 er ytterligere to bygninger fjernet. Grettegutua 5 brant i 2017. Kolsrud ble revet i forbindelse med utbyggingen av Hovli omsorgssenter 2018

Figur 42 Skråbilde av Hov fra 1953 (utsnitt). Sentrumsveien er bygget, men det er ingen bebyggelse mot stasjonskrysset. Sammenlign med bildet under, tatt 5 år senere. Foto Digitalt Museum.

Lands Museum

Figur 43 Skråbilde av Hov fra 1955. Bebyggelsen ved Fladsrudkrysset er tydelig, likeså den øde Sentrumsveien der bygningen lengst til høyre ligger ved krysset til Stasjonsveien. Flere av småbrukene på parsellene fra 1914 er uten boligbygging i 1955. Foto Digitalt museum.

Figur 44 Småbruksparsellene 1914 og boligbebyggelse fra seint 1950-tall til tidlig 1970-tall. Boligbebyggelsen på 1980- og 90-tallet ble etablert nord for småbruksstrukturen. ØK-kartet fra 1966 viser at det lå ei stripe med boliger langs tidligere Bergenske hovedvei ovenfor feltet fra 80-/90-tallet.

Sen etablering av Sentrumsveien som storgate i Hov har trolig også sammenheng med jordvern og bruken av sentrumsnære arealer som dyrket mark. Flybildet fra 1953 (figur 42) viser i alle fall klart at etableringene i krysset ved Stasjonsveien er omgitt av åpne jorder.

Riving ble et omfattende virkemiddel i endringen av Hov sentrum etter krigen. Figur 41 oppsummerer endringene etter Finn Øksnes erindring. Av 55 bygninger i sentrum i 1955 eksisterer bare 21 i dag. 62 % av bygningismassen Hov sentrum er således sanert siden 50-tallet (ytterligere to bygninger er fjernet per 2018). «Rivekåtheten» i Hov sentrum er del av et modernistisk prosjekt på 1960-, 70- og 80-tallet. Bebyggelsen i det tidligere klyngetunet er fjernet konsekvent. Det gjaldt også fjøset som en del av sjølberginga til «Lærerboligen». Firkanttunet Perstuen, som bare var 100

år gammelt på 1960-tallet, fikk stå. Moderniseringsprosjektet omfattet imidlertid nesten hele det gamle merkantile tettstedet omkring Fladsrudkrysset fra Grettegutua og nordover. «Gammelkommunen» i ærverdig sveitserstil ble revet i 1975 etter at den i kortere tid var brukt som skole for avlastning ved ombygging av Fryal.

Prosenttallet for fjernede bygninger endres avhengig av sentrumsgrensa, jf. stiplet strek på flybildet figur 41. Fordi kun 2 tun av de opprinnelige 11 småbrukene på parsellene fra 1914 er bevart i dag øker prosenttallet vesentlig hvis en skyver grensa for sentrum vestover mot Fjordbygda. Hvis grensen for sentrum utvides vestover eksisterer i dag vesentlig mindre enn 38 % av bygningsmassen i Hov 1955. Prosenttallet er for så vidt ikke avgjørende, men interessant fordi det dokumenterer liten bevissthet om egen identitet som verdi i moderniseringsprosesser.

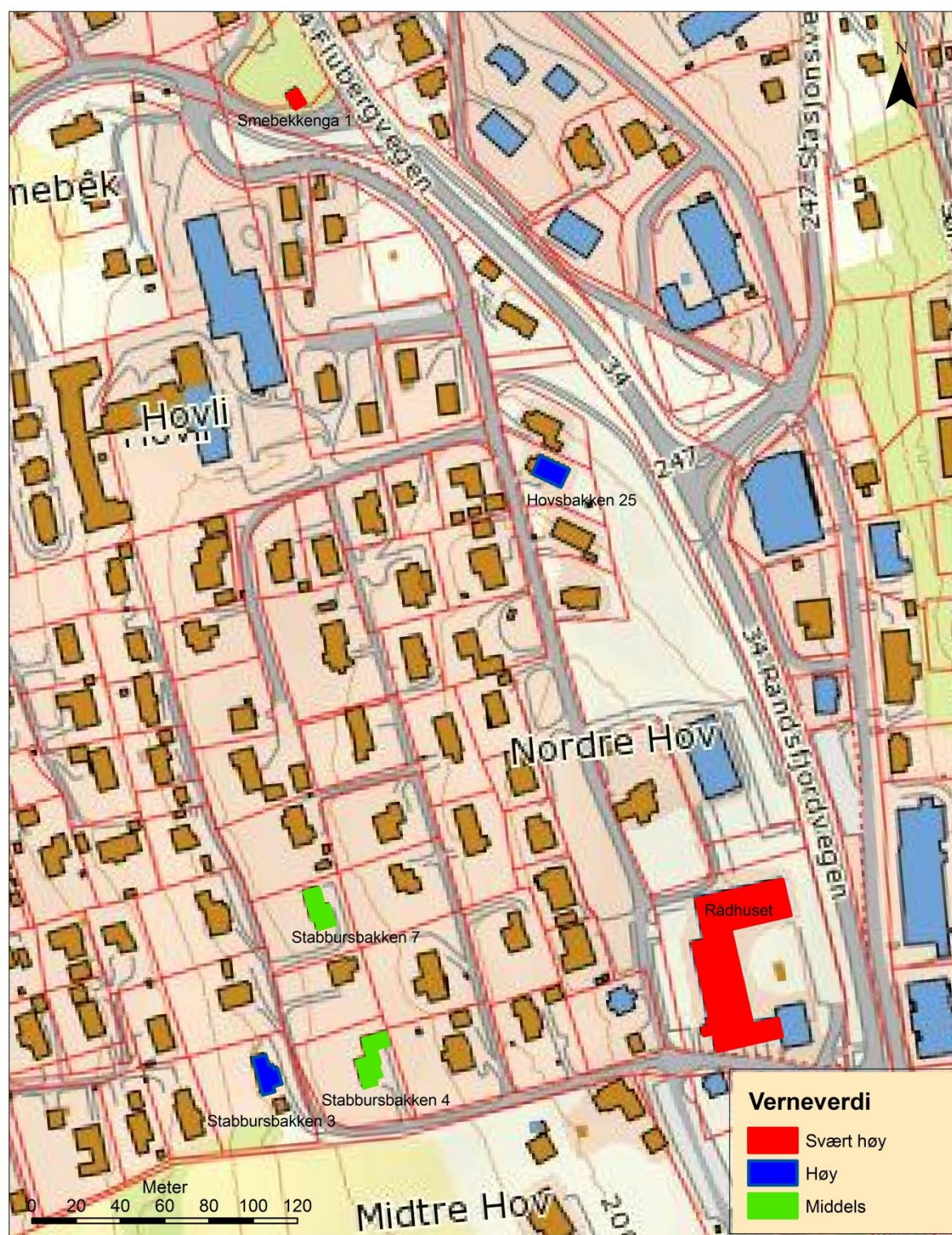
Skeptikerne til parselleringen av Nistuen fikk rett i at eksperimentet med småbruk ikke var levedyktig. Mot slutten av 1950-tallet startet oppstykkingen av de opprinnelige småbrukene til boligtomter. Hovedtrekkene i prosessen fremgår i figur 41 etter Finn Øksnes erindring. De to øverste rekkene med bruk ble oppstykket til boliger seint 50- og tidlig 60-tall, samt aldershem på Hovli. Den «midterste» rekken med småbruk i Fjordbygda ble utbygd med boliger seint 60- og tidlig 70-tall. Boligbebyggelsen på 80- og 90-tallet ble derimot lagt som en utvidelse nord for det allerede eksisterende boligfeltet, men med enkelte boliger langs Hovsbakken.

Rådhuset fra 1966 er juvelen i kronen på det modernistiske prosjektet i Hov fra etterkrigstiden. Foruten kommunestyresal og administrasjon rommet bygningen også bibliotek, kino og selskapslokale. Huset er tegnet av arkitekt Bjart Faye Mohr inspirert av Le Corbusiers «bèton brut» stil. Karakteristisk for denne stilen med norsk oversettelse «rå betong» er avtrykk av forskalingsmaterialer på betong i eksteriøret. Hov rådhus med store vindusflater og langstrakte smale utvendige verandaer går igjen på bygninger tegnet av Mohr. Han tegnet flere rådhus (Oppegård, Vestby, Lørenskog) og billedgallerier, men er mest kjent for sin egen «Villa Slemdal» Heyerdalsgate 6 fra 1971 (villaen er fradelt den store tomte til fabrikkeier Ole Mustad, en mulig kobling til Mohrs engasjement i Land ?). Samhold Velgeren omtalte i 1966 at fremmede ville «forundre seg over å se et byggverk med slike dimensjoner og monumental tyngde langt ute på landsbygda.» Mohr hadde enmannskontor og liten produksjon, og det er trolig en ufortjent forglemmelse at Hov rådhus knapt er omtalt eller vurdert i arkitekturhistoriske sammenhenger.

Verdsetting av kulturminner - etterkrigstiden

Kartet figur 45 viser beliggenheten til 6 bygninger fra etterkrigstiden rangert med middels, høy og svært høy verneverdi relativt for Hov tettsted. Kartet tilsvarer forslag til verneverdi i den kulturhistoriske stedsanalysen til medvirkning i 2016. Foruten rådhuset og potetlageret omfattet forslaget fire villaer i boligfeltene bygget på de opprinnelige parsellsmåbrukene etter krigen (sent 1950-tall og tidlig på 1960-tallet, jf. figur 46).

Etter medvirkningen frafalles forslagene til villaer. Bakgrunnen er dels at de tidlige villaene foreslått er vesentlig ombygget/tilbygget. Videre burde utvalget av bevaringsverdige villaer vært gjort som del av en helhetlig analyse av boligfeltene i Fjordsbygda/Kråkvika og Breskebakke. Forslag til bevaring av villaer etter krigen frafalles inntil det foreligger en registrering/analyse som tilstrekkelig grunnlag for analyse. Verdisettingen på figur 46 videreføres imidlertid for rådhuset og potetlageret

Figur 45 Verneverdi i Hov sentrum fra etterkrigstiden. Av bygningene på kartet fra medvirkningen videreføres kun Rådhuset og potetlageret Smebekkenga 1.

	
Stabbursbakken 6. Foto Dag Lindbråten	Nistuguvegen 10. «Rektorhuset fra 1957. Foto Dag Lindbråten
	
Stabbursbakken 3. «Karlsenhuset» Foto Dag Lindbråten	Hovsbakken 25. Huset var nytt da Jan Bjørge flyttet inn i 1969
	
Smedbekkenga 1. Potetvaskeriet til Lefse Bertha i Hov sentrum, før virksomheten flyttet til Granum i 1962. Foto Dag Lindbråten	Rådhuset. Merk at øverste etasje på NAV-bygget i forgrunnen er påbygd uten avtrykk av forskalingsmaterialer på eksteriøret i forgrunnen. Rådhuset hadde opprinnelig en lavere/bedre landskapsvirkning i forhold til kiren. Foto Dag Lindbråten

Figur 46 Bygninger med verneverdi fra etterkrigstiden. Av disse videreføres kun potetlageret Smedbekkenga 1 og Rådhuset.

Smedbekkenga 1. De to bygningene har begge tilknytning til gamle bergenske hovedveg, men på forskjellig måte. Potetbua var en del av en større bygningsmasse anlagt langs bergenske hovedvei. Rådhuset er derimot bygget med bakgårds/personalinngangen mot bergenske hovedvei.

Rådhuset fra 1966 har svært høy verneverdi. Bygningen er unik i Søndre Land og bør evalueres nærmere som verk i sin samtid, regionalt og nasjonalt. Eksteriøret er noe endret, derav er en etasje bygget på søndre fløy (NAV kontoret) i samme stil, men uten avtrykk av forskalingsmaterialer i betongen. Påbyggingen medfører at bygningen har mer kompakt profil i forhold til landskapet omkring.

Potetlageret er eneste gjenværende bygning fra Lefse Berthas (Bertha Jørgensveen) etablering i Hov 1953, før virksomheten ble flyttet til det tidligere gamlehjemmet på Granum i 1962. På ØK-kartet fra 1966 er bygningen påtegnet som søndre avgrensning av en langstrakt bygning som er revet, jf. figur 47. Bygningen er et godt eksempel på forhold som var vanlig i nær fortid, men sjeldent nå. Tilknytningen til en historisk kjent person er også vesentlig for rangeringen svært høy verneverdi relativ for Hov sentrum.

Fylkesvei 34 gjennom sentrum på 80-tallet

Randsfjordveien, fylkesveg 34 gjennom Hov, er en åpenbar utfordring i videre utvikling av tettstedet. Det er nok ulike meninger om fylkesveien gjennom sentrum, men utgangspunktet her er at den skråkutter en tilnærmet sjølgrodd kvadratur i tettstedet. Hvordan fremgår ved å studere første ØK-kart fra 1966 som «overlay» på moderne ortofoto av sentrum, jf. figur 47.

Skråskjæringen er en innlysende grusomhet i forhold til Sentrumsveien som storgata i Hov etter krigen. Studerer en kartet nærmere ser en likevel at Rådhuset fra 1966 er første tendens til skråskjæring av Sentrumsveien. Fylkesveien fra 1980-tallet viderefører og forsterker derfor et tidligere uheldig trekk i stedsutviklingen. Strukturene før 1980-tallet er nevnt i det foregående, men hovedtrekkene i samferdselen gjennom sentrum er :

1. Bergenske hovedvei gjennom klyngetun og tettsted 1792 – 1916. Før det trolig Kongevei fra 1600-tallet/tjodvei som del av organisert veihold i middelalder.
2. Riksvei 22 forbi kirkestedet til Fladsrud og nytt Fladsrudkryss i 1916. Det «nye» Fladsrudkrysset omorganiserer det tidligere krysset mellom Bergenske hovedvei, Grettegutua som hovedveien mot Østbygda og Toten og Lensmannsgutua som lokalvei.
3. Bygging av Stasjonsveien/Fjordveien i 1922 mellom jernbanestasjonen fra 1902 og fergeleie/fergeforbindelse i 1923. Riksvei 22 ble samtidig bygget fra Stasjonsveien mot Svingvoll. Det var ingen direkte forbindelse mellom Stasjonsveien og Fladsrudkrysset. Tverrforbindelsen var Bergenske hovedvei.
4. Bygging av Sentrumsveien som hovedgate i Hov tidlig på 1950-tallet. Sentrumsveien bandt sammen riksvei 22 i Hov nord og sør. Bergenske hovedvei ble med dette redusert til bakgate på Hovsbakken.

Bergenske hovedvei gjennom i tettstedet før ombyggingen av Fladsrudkrysset i 1916 og Sentrumsveien som ny storgata gjennom Hov fra tidlig 50-tall fremgår av foto figur 47 og 49.

Figur 47 Fylkesvei 34 fra midten av 80-tallet skjærer kvadraturen i Hov på skrå. Økonomisk kartverk fra 1966 er brukt som «overlay» på siste ortofoto av sentrum.

Figur 48 Bergenske hovedvei på et postkort med Fladsrudbutikken fra 1871 vendt mot hovedveien. Bildet er tatt sørover og porten til venstre er trolig enden av Lensmannsgutua, jf. kart figur 49. Bildet er tatt omkring århundreskiftet.

Figur 49 Sentrumsveien gjennom Hov i 1953 (utsnitt). Foto Digitalt Museum.

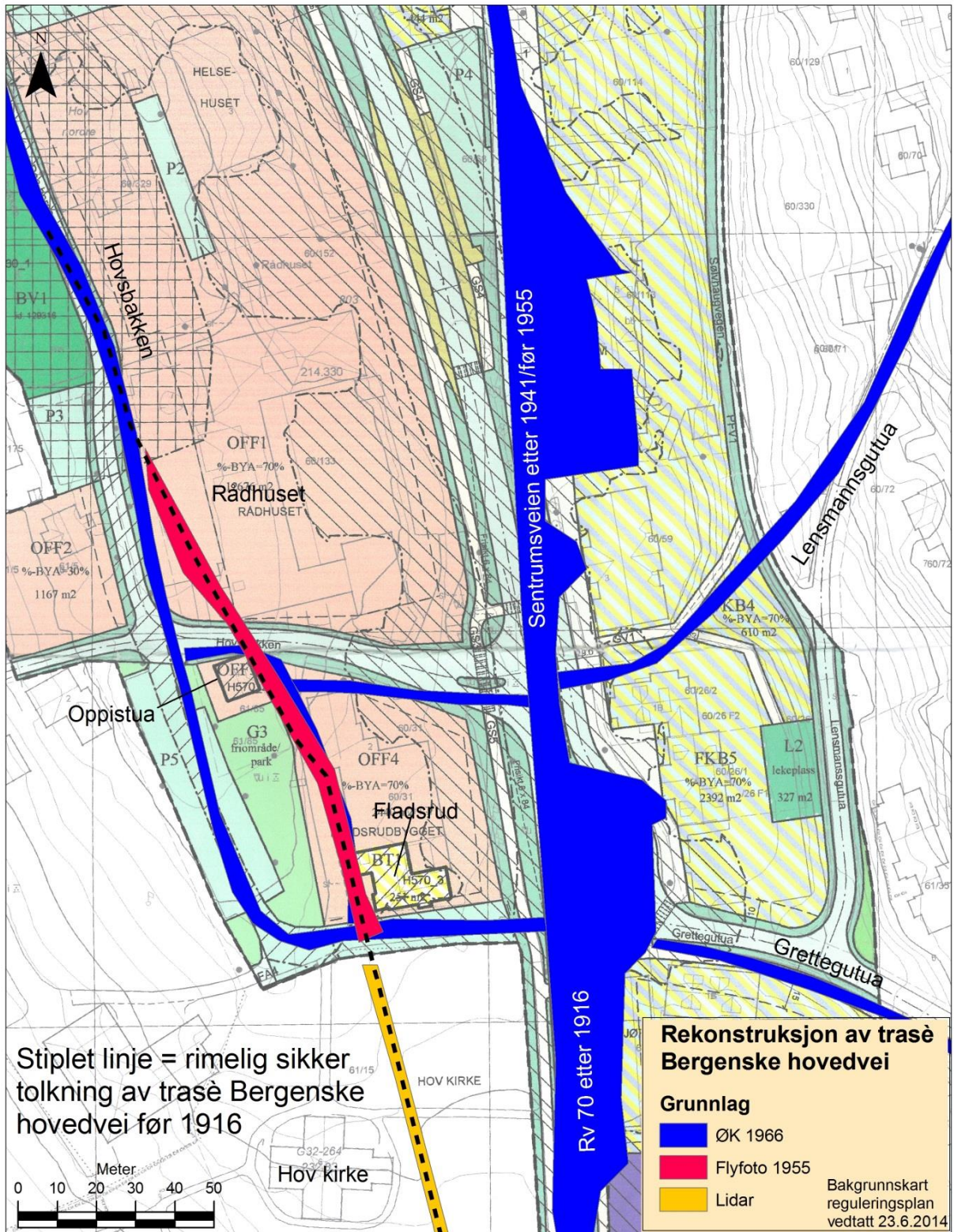
Detaljkart figur 50 og 51 viser endringene av veier over tid i Hov nord og sør. Endringene er sammenstilt på kartet figur 52. Nevnte forhold var realiteter ny fylkesveg måtte ta hensyn til, men historiske prosesser var neppe tema i planleggingen på 1980-tallet. Ny vei gjennom et eksisterende sentrum er en viktig sak og en skulle derfor gjerne tro at forhold i sentrum var vesentlig for utfallet. Intervju av Odd Kåre Olsby, tidligere rådmann i Søndre Land, viser overaskende at det ikke var tilfellet i Hov. Veien gjennom sentrum ble definert i periferien gjennom vedtak av reguleringsplan Hov syd i 1979. Løsningen i sentrum var utpreget pragmatisk i forhold til ledige arealer der det var lettest å anlegge ny vei.

Reguleringsplan Hov syd var en omfattende diskusjon av mange forhold over lang tid mellom Grette og Fryal fra fjorden til lia ovenfor jernbanelinja. Ny «fjordlinne» utenom sentrum ble forkastet av jordvernhensyn. Grunneierne ønsket ny vei ovenfor jernbanelinja, men slik ble det ikke. Reguleringsplanen ble et kompromiss mellom flere hensyn vedtatt av Miljøverndepartementet under Gro Harlem Brundtland. Reguleringsplan Hov syd er grunnlag for utbyggingen av boligfeltet i Klinkenberg, gang- og sykkelveg til Fryal etc..

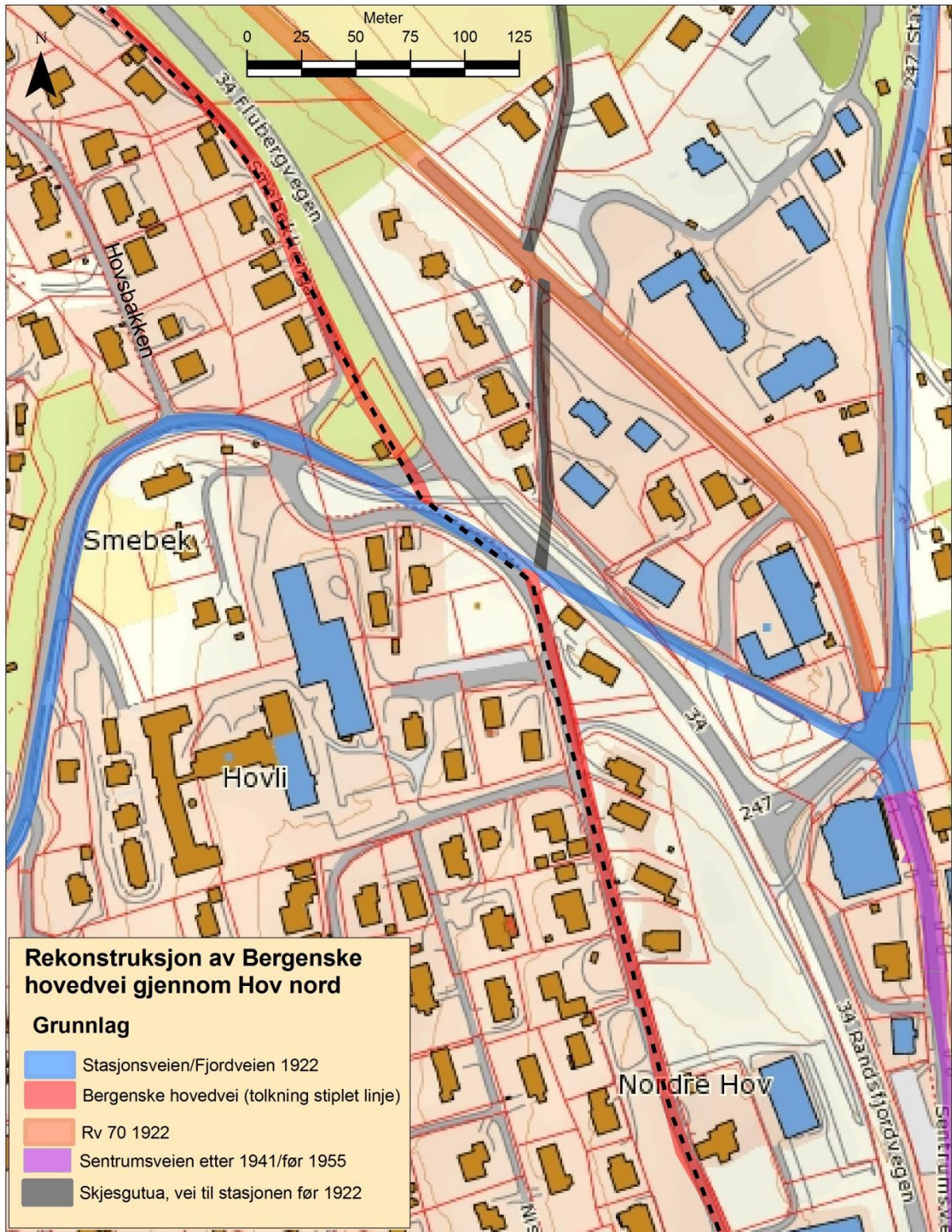
Plan for fylkesvei gjennom sentrum ble utarbeidet parallelt og vedtatt om lag samtidig med reguleringsplan Hov syd. Etter Olsbys erindring var det liten diskusjon om vegtraseen gjennom sentrum før planen var vedtatt. Det ble derimot stor diskusjon da veien skulle bygges i sentrum midt på 80-tallet. Olsby poengterer trasevalget gjennom sentrum som resultat av et kompromiss i Hov syd som «ingen» var fornøyd med og at «diskusjonene ofte kommer når planene skal gjennomføres, ikke når de vedtas». Diskusjonen av ny vei gjennom sentrum kan oppsummeres i tre punkter:

- a) Opprettholde vedtatte vegplan gjennom sentrum for å få noe gjort.
- b) Videreføre fylkesveien på Sentrumsveien.
- c) Anlegge ny vei i lia mellom Sentrumsveien og jernbanelinja.

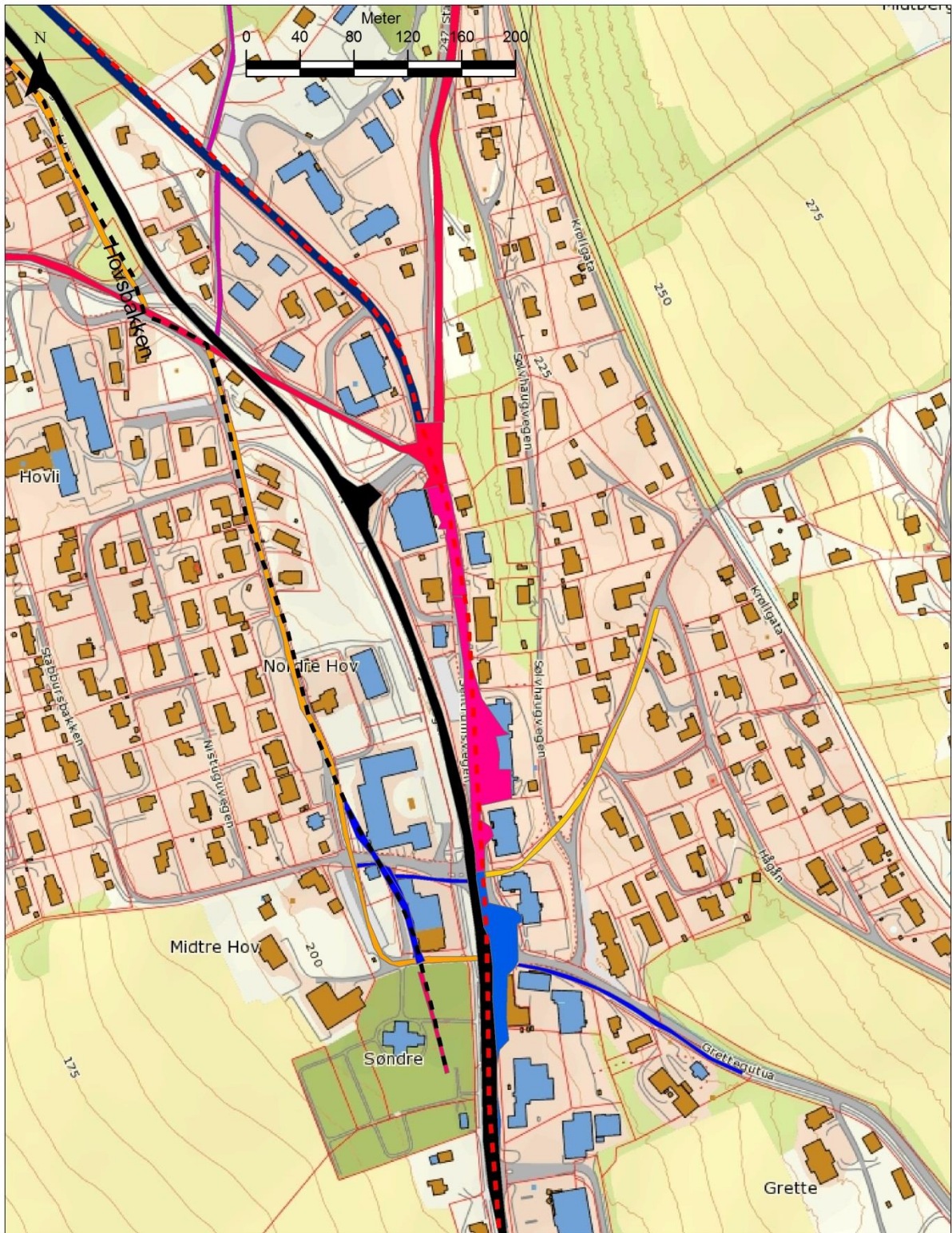
Man valgte å opprettholde vedtatte vegplan. Det er lett å se valgte alternativ som uheldig for videre utvikling av Hov sentrum der fylkesveien bukker seg som en langstrakt barriere på skrå mellom øst og vest. Det er likevel ikke gitt at alternativene var bedre. For eksempel er storgata i Dokka uten gjennomgangstrafikk en relativt «død» landsby mellom handlesentrene. I den kulturhistoriske stedsanalysen av Hov er det imidlertid et vesentlig faktum at fylkesvegen gjennom sentrum ikke er resultat av en egentlig diskusjon om utvikling av tettstedet.

Figur 50 Hov sør. Bergenske hovedvei forbi kirken og den opprinnelig Fladsrudbutikken til den delen av Hovsbakken der det er fullt samsvar med Bergenske hovedvei. Sentrumsplanen for Hov er brukt som bakgrunnskart.

Figur 51 Hov nord. Hovedtrekk i veiutviklingen gjennom Hov sentrum fra 1700-tallet til 1980-tallet, jf. tekst.

Figur 52 Hovedveier gjennom Hov fra 1700-tallet til 1980-tallet, jf. tekst. Bergenske hovedvei fremgår som stiplet svart strek på kartet

Verdsetting av kulturminner – veifar som sammensatt kulturmiljø

Bergenske hovedvei gjennom Hov sentrum har svært høy verneverdi. Kulturminnets betydning er veitraseen og ikke veilegemet som fysisk struktur. Veifaret er godt dokumentert gjennom tettstedet, jf. figur 53. Det tilsvarer i stor grad eksisterende vei. Noen steder ligger trasèen «brakk», men ingen bygninger ligger på tvers av faret gjennom sentrum. Stedvis uheldige løsninger kan endres. I Hov syd gjelder det manglende markering av veifaret langs kirkegårdsgjerdet og over Fladsrudtomta. I Hov nord brytes opprinnelig trasè av krysset ved Hovli. Bergenske hovedvei har potensiale som funksjonell ferdselsvei med historisk karakter gjennom Hov.

Oppsummering verneverdi Hov

Den kulturhistoriske stedsanalysen har identifisert 51 kulturminner i Hov sentrum. Av disse er 6 kulturminner automatisk fredet/listeført kirke. De øvrige kulturminnene har ingen formell vernestatus, utover Sefrak-registreringen av bygninger eldre enn 1900. Beliggenheten til de 45 kulturminnene fra nyere tid med verddivurdering relativ for Hov fremgår av figur 53.

Fra tiden før 1800-tallet er det bevart:

- 3 gravhauger fra jernalder (automatisk fredet),
- 1 koksteinsforekomst/kulturlag (automatisk fredet)
- 1 kirkegård fra middelalder (automatisk fredet),
- 1 kirke fra 1700-tallet (listeført kirke)

Fra 1800-tallet er det bevart

- 16 bygninger,
- 1 levning av ei dampskipsbrygge,
- 1 bergenske hovedveg,
- steinfundamenter fra Hovgårdene som klyngetun.

Fra 1900-tallet er det bevart/prioritert (hovedsakelig før 2. verdenskrig, men enkelte etter – se liste):

- 27 bygninger,
- 1 fergeleie

Ferga MF Rand er omtalt i den kulturhistoriske stedsanalysen i Hov, men er ikke med i tallene over da ferga er definert et separat kulturmiljø i kulturminneplanen.

Objektene er omtalt i analysen med unntak av Fagerlund, Piterhaugen i Grettegutua og butikken mellom Sørgarden og Gammelsørgarden. Disse bygningene ble uteglemt i 2016 og er supplert i 2018. Våningshuset på Fagerlund er i sveitserstil og er vurdert å ha middels verneverdi. Butikken i sveitserstil i Hov syd er vesentlig påbygget og har derfor blitt vurdert som middels verdi. Piterhaugen i enkel sveitserstil har opprinnelig preg og vurderes derfor å ha svært høy verneverdi.

Alle over nevnte kulturminner inngår i «Hov tettsted, område 104» i kommunedelplan kulturminner og kulturmiljøer for Søndre Land kommune 2018 – 2028, utkast versjon 15. november 2018.

Figur 53 Verneverdige kulturminner som ikke er automatisk fredet i tettstedet. Ferga MF Rand som ligger i båthavna er ikke markert på kartet.

Bygninger i Hov eldre enn år 1900 er del av gårdsmiljøer med unntak av kirken og Fladsrudbutikken. Verneverdige kulturminner etter århundreskiftet har variert tilknytning. Jernbanestasjon, sykehus, parsellsmåbruk, næringsvirksomhet, villabebyggelse og ferge/fergeleie. Rådhuset fra 1966, tegnet av arkitekt Bjart Mohr, er for øvrig den modernistiske juvelen i tettstedet fra etterkrigstiden.

Alle over nevnte kulturminner i Hov sentrum er verneverdige, men bare en brøkdel av disse har formelt vern i henhold til kulturminneloven (Lov om kulturminner fra 1978). Gravhaugene, kulturlaget i klyngetunet der Hovgårdene lå samlet og kirkegården fra middelalder er eldre enn reformasjonen (1537). Disse er således automatisk fredete kulturminner. Fredningen omfatter også en sikringssone på fem meter omkring kulturminnets ytterste synlige kant. I reguleringsplanen for sentrum er for øvrig miljøet omkring gravhaugene på Hovsbakken og Bergenske hovedvei regulert med hensynssone. Hov kirke er ei såkalt listeført kirke i henhold til Rundskriv T-3/00 fra Kirke, utdannings- og forskningsdepartementet, Miljøverndepartementet. Listeførte kirker er ikke fredet, men underlagt restriksjoner av Riksantikvaren. Blant annet byggeforbud innenfor 60 meter omkring kirken. Disse kulturminnene forvaltes av stat og fylkeskommune.

Alle øvrige kulturminner i Hov forvaltes av kommunens politikere, eller administrasjonen etter delegert myndighet fra kommunestyre/formannskap. Plan- og bygningsloven sier riktignok at kommunen skal oversende rivesaker for bygninger eldre enn 1850 til fylkeskommunen for uttalelse. Det likevel kommunens selvstendige ansvar å fatte vedtak også i disse sakene. Kommunestyrets og formannskapets politikk for bruk og vern er således avgjørende for videre utvikling av kulturminnebestanden i Hov.

Den kulturhistoriske stedsanalysen av Hov har definert kulturminner med middels, høy og svært høy verneverdi. De 51 kulturminnene registreres som kommunalt listeførte kulturminner i Riksantikvarens database Askeladden. Dette er et hjelpemiddel i videre prosesser mht. bruk og vern av kulturminnene i sentrum.

Videre spesifiseres kulturmiljøer av særlig verdi i Hov, jf. kart figur 53.

1. Tettstedet har markert grense mot åpne kulturlandskap med tydelige gårdstun på Skje, Mo, Berggårdene, Grette, Perstuen, By og Hvalby. Dette er en spesiell kvalitet i Hov som bør bevares ved fortsatt restriktiv holdning til bebyggelse på jordbrukslandet omkring. Det er særlig viktig å opprettholde eksisterende grenser mellom jordbrukslandet og tettstedet langs innfartsårene til sentrum.
2. Bergenske hovedvei bygget gjennom Land i perioden 1793 – 1813 binder sammen kulturminner med stor variasjon og tidsdybde som et langstrakt kulturmiljø gjennom Hov sentrum. Langs eksisterende veifar gjelder dette gravhauger, kirkested, Hov klyngetun og Perstuen firekanttun, gammelt butikkmiljø på Fladsrud, lærerbolig, rådhus, våningshuset i Nordgarden, villaer i ulike stilarter langs Hovsbakken, og en potetkjeller bevart som del av opprinnelige Berthas bakeri fra 1953. Veien fortsetter nordover mot Mo. «Villabyen» langs Hovlandsveien i Hov syd har for øvrig fasadene vendt mot gamle bergenske hovedvei (nåværende fylkesveg/Randsfjordvegen).
3. Hov stasjon med bygninger og skinnegang.
4. Opprinnelige sykehus og bestyrerbolig.
5. Parsellsmåbruk Smedbekk.
6. Parsellsmåbruk Blidensol med kulturlandskap.
7. Sveitserstilvilla Dale med omkringliggende hageanlegg.
8. Lensmannsgården med omkringliggende hageanlegg.
9. Hov fergeleie og ferga MF Rand. Ferga MF Rand er imidlertid definert som et separat kulturmiljø forskjellig fra Hov tettsted i kulturminneplanen, jf. område XXX.

Verneverdig liste Hov sentrum, område 104 i kulturminneplanen

Objekt	Bygning	Askeladden Id/Sefraknr /Byggnr	Datering	Vern everd i Sefrak	Verneverd i Hov sentrum	Merknad
Gravhaug		Id 1291316-1	Jernalder		Svært høy	Automatisk fredet
Gravhaug		Id 1291316-2	Jernalder		Svært høy	Automatisk fredet
Gravhaug		Id 129319-1	Jernalder		Svært høy	Automatisk fredet
Koksteinsforekomst/kulturlag		Id 219357-1	Jernalder/middelalder		Svært høy	Automatisk fredet
Hov middelalderkirkegård		Id 84641-3	Middelalder		Svært høy	Automatisk fredet
Hov kirke		Id 84641-2	1781		Svært høy	Listeført kirke
Gamle bergenske hovedvei		Ikke registrert	1791 - 1813		Svært høy	Bevart som kjent trasee og dels som fossilt vegfar
Hov nordre «Nordgarn»/«Oppistua»	Våningshus	536-3-4 157648608	1870	4	Middels	
	Våningshus (Oppistua)	157652834	1813		Svært høy	
Perstuen «Hov midtre»	Våningshus	536-3-10 157652818	1860	2	Svært høy	
	Låve	536-3-13 157652788	1860	1	Svært høy	
	Stabbur	0536-3-12 157652796	1885	3	Svært høy	
	Dokkehus	0536-3-14	Udat. eldre enn 1920	1	Svært høy	Var opprinnelig badehus på Grette, flyttet til Perstuen ca 1920 (opplyst av Finn Øksne).
	Våningshus	0536-3-11 157652826		4	Svært høy	Opprinnelig Jostua, gårdshus i fellestunet brukt som butikk, nå påbygget og brukt som vilkårsbygning i Perstuen. Trolig flyttet til nåværende plassering i tunet i 1914
Hov søndre «Gammelsøgarn»	Vognskjul	536-3-8 157652729	184	3	Svært høy	
	Stabbur	536-3-7 157698907	181	3	Svært høy	
	Våningshus	536-3-6 157652737	181	2	Svært høy	
Hov søndre «Søgarn»	Størhus	7715552	Udat.		Svært høy	Flyttet til tunet ca 1990, trolig fra Søndre Lomsdalen
	Våningshus	536-3-9 157653113	1875	2	Høy	
	Stabbur	157653121	Udat.	2	Høy	
	Låve	157652710	1910	4	Middels	
Fladsrudbutikken	Butikk	536-3-2 157690744	1871		Svært høy	Sveitserstil
Hov stasjon	Stasjonsbygning	157647717	1902		Svært høy	Sveitserstil

	Pakkhus	157647709	1902		Svært høy	Sveitserstil
	Pakkhus Hov innkjøpslager	157647695	1950-tallet		Svært høy	
Hov sykehus	Sykehus eldste del	157651013	1915		Høy	Jugendstil
	Bestyrerbolig «Doktorvillan»	157650947	1915 ?		Svært høy	Jugendstil
Villa Dale	Bolighus	157650904			Svært høy	Sveitserstil
	Uthus	157650912			Svært høy	Sveitserstil
Villa «Jordmorhuset»	Bolighus	157648896			Svært høy	Jugendstil
Villa «Hofsvang»	Bolighus	7713851			Svært høy	Byggmesterfunkis
Lærerboligen	Bolighus	157648454			Svært høy	Jugendstil, vesentlig endret eksteriør
Villa «Lensmannsgården»	Bolighus	157651390	1923		Svært høy	Nyklassisisme nordisk nybarokk
	Uthus	157651404	1923?		Svært høy	Nyklassisisme/nordisk nybarokk
Piterhaugen (Solhaug)	Bolighus	536-4-5 157653385	181	3	Svært høy	Sveitserstil
Butikken	Bolighus	157653199			Middels	Sveitserstil, vesentlig påbygget
«Villabyen» Hovlandsvegen 17	Forsamlings lokale	536-3-1 157654926	1913		Svært høy	Sveitserstil
«Villabyen» Hovlandsvegen 15	Bolighus	157652923			Svært høy	Sveitserstil
«Villabyen» Hovlandsvegen 13	Bolighus	157652958			Høy	Jugendstil, med senere tilføyelser
«Villabyen» Hovlandsvegen 11	Bolighus	157652990			Høy	Jugendstil, med senere tilføyelser
«Villabyen» Hovlandsvegen 9	Bolighus	157653008			Høy	Byggmesterfunkis
«Villabyen» Hovlandsvegen 7	Bolighus	157653024			Middels	Funkis
Småbruk Blidensol	Bolighus	157652656	1914		Middels	Sveitserstil, med vesentlig ombygd eksteriør
	Låve med fjøs	157652648	1914		Svært høy	Sveitserstil
	Naust	157652621	1950-tallet		Svært høy	
Småbruk Smedbekk	Bolighus	157650580	1914		Svært høy	Sveitserstil
	Låve med fjøs	157650572	1914		Svært høy	Sveitserstil
Småbruk Fagerlund	Bolighus				Middels	Sveitserstil, låven på bruket er revet
Potetlageret	Lager	157650572			Svært høy	Del av større bygning som er revet
Hov rådhus	Rådhus	157648446 og 157648438	1966		Svært høy	Beton brutt stil
Dampskipskai		Ikke registrert	1871		Svært høy	
Hov fergeleie	Vorr for påkjøringsrampe bil	Ikke registrert	1923		Svært høy	

Aktivering

Aktivering (Enable) er en del av DIVE-metoden i denne kulturhistoriske stedsanalysen av Hov sentrum. Aktiveringen tilsvarer selvsagt utført medvirkning fra eierne i forbindelse med utarbeidelsen av stedsanalysen i 2016 og videre planprosess frem mot vedtak av verneverdi i Hov sentrum som område 104 i «Kommunedelplan kulturminner og kulturmiljøer for Søndre Land kommune 2018 – 2028». Dette arbeidet vil, etter planen, bli slutført i 2019. Aktiveringen av DIVE-analysen er således en prosess som ikke er avsluttet pt.

Politisk vedtatt kulturminneplan i 2019 er en vesentlig del av aktiveringen. Imidlertid har den kulturhistoriske stedsanalysen av Hov sentrum allerede vært virksom siden førsteutkastet forelå i 2016.

Bakgrunnen for at vi valgte å starte med en stedsanalyse nettopp av Hov sentrum i kulturminneplanen var stor aktivitet i arealplanleggingen (reguleringsplan Hovli omsorgssenter, områdereguleringsplan Fjordbygda-Breskebakke-Kråkvika, reguleringsplan Klinikktomta, reguleringsplan Klinkenbergstoppa, reguleringsplan Hovlandsvegen, reguleringsplan Grettejordet, reguleringsplan Hov biobrenselanlegg, reguleringsplan Hov idrettsplass). Det var derfor viktig å identifisere og få oversikt over viktige kulturminner i tettstedet. Så langt er fire av kulturminnene (parselljordbruket Smebekk, potetlageret, «Jordmorhuset» og en del av bergenske hovedveg) vernet gjennom reguleringsbestemmelsene i den nye reguleringsplanen for Hovli omsorgssenter. Vernebestemmelsene er utformet slik at de enkelt skal ivareta hensynet til både bruk og vern (planen ble vedtatt av kommunestyret 20. november 2017).

I forbindelse med reguleringsplanen for Klinikktomta har kommunen nylig gitt utbygger føring for bevaring av bestyrerboligen og det gamle sykehuset. Prosessen mht. bruk og vern på Klinikktomta har nettopp startet (november 2018) og resultatet gjenstår å se. Det har for øvrig pågått et arbeid over flere år med stedsutvikling av Fladsrudtomta i sentrum der restaurering av Fladsrudbutikken, bevaring av bergenske hovedveg og bruken av Oppistua er vesentlige. Taket på Oppistua (i kommunens eie) ble for øvrig restaurert sommeren 2018. Den gamle taksteinen ble tatt ned, spylt og lagt tilbake på nytt undertak. Bygningen har for øvrig fått nye sinkfargede beslag og takrenner. Avdeling for bygg og vedlikehold skal ha all honnør for godt utført arbeid på et antikvarisk grunnlag.

Den kulturhistoriske stedsanalysen er allerede aktivert ved at den gjør kulturminnene synlig. Selv om analysen ikke er politisk vedtatt pt. bidrar den allerede til å legge føringer/premisser tidlig i planprosesser. Dette er svært viktig for et effektivt vern av de verdiene en ønsker å bevare.

Den kulturhistoriske stedsanalysen har for øvrig vært medvirkende til at Kulturminnefondet har gitt tilskudd til istandsetting av taket på låven på Blidensol og Hov stasjon. Til sammen har eierne av de to prosjektene fått 415.000,- i tilskudd fra Kulturminnefondet.

Litteratur

Backe, A. H. med flere 1981: Hov kirke 1781 – 1981. Gjøvik.

Backe, A. H. 2008: Lefse-Bertha - et lite industrieventyr. Landingen årbok 2008 s. 44 – 45.

Backe, A. H. 2008: På historisk grunn i Hov. Landingen årbok 2008 s. 84 – 88.

Backe, A. H. 2014: Møbl'n i Hov – mer enn en arbeidsplass. Gjølberg libris.

Bratterud, G. 1976: Kommunikasjoner. Landingen årbok 1976 s. 89 – 99.

Granum, S. K. (red). 1999: Norske gardsbruk. Oppland fylke III. Nordre Land og Søndre Land. Noresund.

Grieg, S. 1952: Land i oldtiden. Boka om Land, bind II s. 1 – 55.

Hoff, P. 1978: Hov gjennom tidene. Landingen årbok 1978 s. 20 – 32.

Olsen, M. 1952: Stedsnavn og gudeminne i Land. Boka om Land bind II, s. 55 – 126.

Lindbråten, D. utdat.: Notater fra feltregistrering i Hov i 2014. Upublisert håndskrevne notater, 6 sider.

Markussen, T. 1962: Små glimt fra Søndre Lands historie. Upublisert manus på 91 sider datert Hov 16. juni 1962.

Schilbred, C. S. 1962: Gårdshistorie for Søndre Land. Boka om Land bind III. Oslo.

Stenersen, H. 1983: Dampskipsfarten på Randsfjorden. Brandbu.

Øksne, F. 2012: Historisk vandring i Hov. Upublisert notat 3 sider.

Øksne, F. 2013: Sykehusets historie. Upublisert notat 2 sider.

Øksne, F. 2014: Hov-vandring 2014. Upublisert notat 1 side.

Øksne, F. udat: Kart med markering av parsellstrukturen i Hov fra 1914 med navn på bruk. Upublisert 1 side.